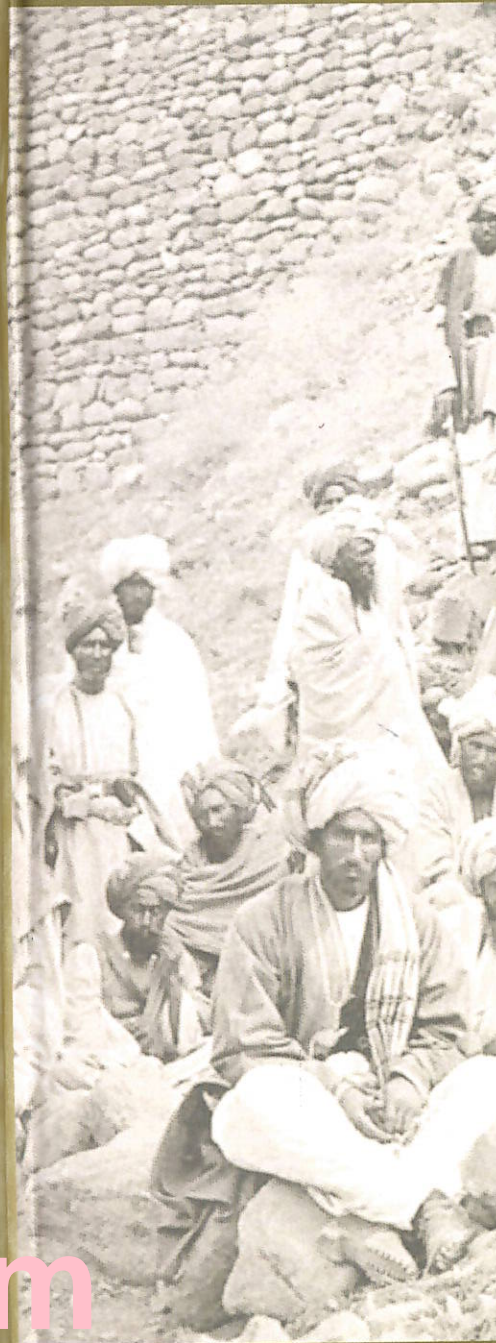

د غازي محمد عثمان خان ساپي
ژوند ته يوه کتنه

Ketabton.com

۱۳۹۶ هـ ش

پوهنځیار فهیم بهیر

د کتاب ځانگړنې

د کتاب نوم: د غازي محمد عثمان خان ساپي ژوند ته يوه کتنه

ليکوال: پوهنيار فهيم بهير

اړيکه: ۰۷۹۲۳۱۳۸۰۰

کمپوزر: خپله ليکوال

د چاپ زيار: احمد هنائش

ډيزاينر: محمد نعيم دارابي

خپرندويه ټولنه:

کال: ۱۳۹۶ هـ ش

پلې

بيد

که

ډالی

* د هېواد ټولو هغه شاخلمو ته، چې د اسلام مبارک دين د دفاع په خاطر او د خپلې

خاورې د ازادۍ له پاره يې ځانونه قربان کړل.

* خپل ارواښاد نيکه شهيد الحاج استاد ناصر خان ساپي ته او خپل تره شهيد

عبدالوهاب بېنوا ته چې د هغوی د هڅو له امله مو نن ټوله کورنۍ د علم د لارې کلکه

ملتيا کوي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لړليک

شمېره	سرليکونه	مخکنه
-------	----------	-------

۱	د لومړنيو کرنيو دويم انځور.....	۸
۲	د دې کتاب په اړه.....	۹
۳	د تاريخ طلايي کرنيې.....	۱۰
۴	خپلې خبرې.....	۱۲

(۱)

۱	د غازي محمد عثمان خان ساپي ټاټوبی.....	۱۴
۲	محمود راقی.....	۱۷
۳	تگاب.....	۱۸
۴	نجراب.....	۲۰
۵	اول کوهستان.....	۲۱
۶	دویم کوهستان.....	۲۲
۷	کوهبند.....	۲۳
۸	اله ساي.....	۲۴

لړليک

شمېره	سرليکونه	مخکنه
-------	----------	-------

(۲)

۱	معاذ الله خان ساپي.....	۲۷
۲	شاداد خان ساپي.....	۳۰
۳	د محمد عثمان خان ساپي ژوند ليک.....	۳۲
۴	کابل ته د روسيې پلاوي راتگ.....	۳۵
۵	افغانستان ته د انگرېزي پوځونو ننوتل.....	۳۸
۶	د کندومک تړون.....	۴۰
۷	کابل ته د کيونياري راتگ.....	۴۳
۸	د محمد عثمان خان ساپي خوب ليدل.....	۴۵
۹	په تگاب کې د محمد عثمان خان غونډه.....	۴۷
۱۰	د محمد عثمان خان په مشرۍ د ملي.....	۴۸
۱۱	د بالاحصار جگړه او غازي محمد عثمان خان.....	۴۹
۱۲	رايرټس د کابل په لور.....	۵۲
۱۳	ولسي پاڅون.....	۵۳

لړليک

شمېره	سرليکونه	مخگڼه
۱۴	له غازي محمد عثمان خان ساپي څخه د.....	۵۵
۱۵	غازي محمد عثمان خان د شپږپور په جگړه کې.....	۵۷
۱۶-	په آسمايي غره کې د غازي محمد عثمان.....	۶۱
۱۷	د غازي محمد عثمان خان مزار.....	۶۷
۱۸	د غازي محمد خان په نوم نومونې.....	۶۸
۱۹	غازي محمد عثمان خان د شعر په هنداره کې.....	۶۹

(۳)

۱	د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ شجره.....	۷۲
۲	غازي پيرمحمد خان ساپي.....	۷۳
۳	غازي امير محمد خان ساپي.....	۷۵
۴	غازي محمد شاه خان ساپي.....	۷۶
۵	محمد صديق خان ساپي.....	۷۷
۶	عبدالغفور خان ساپي.....	۷۹
۷	د فرقه مشر محمد حسن ساپي جگړه له لقیانو سره.....	۸۰

لړليک

شمېره	سرليکونه	مخگڼه
۸	د فرقه مشر محمد حسن خان او انور خان.....	۸۴
۹	د محمد حسن خان ساپي زامن.....	۸۷
۱۰	ماخذونه.....	۹۰

د لومړنيو کړنو دويم انځور

د ننگرهار پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دويم کال (۱۳۸۶ هـ ش) محصل وم، چې د يوې کورنۍ دندې په هدف مې ځينې تاريخي اثار ولوستل په دې اثارو کې زموږ سيمه وال «غازي محمد عثمان خان ساپي» د انگریزانو په دويمه جگړه کې د ستر مبارز په توگه یاد شوی دی، خو د نوموړي د ژوند او مبارزو په اړه یو ځانگړی کتاب نه و چاپ شوی، چې د نوموړي د ژوند او د ټولو مبارزو یادونه په کې شوې وي. نو په دې اړه مې کلک هوډ وکړ، د نوموړي د ژوند او مبارزې په اړه مې په لیکنه پیل وکړ، خو زه هغه مهال محصل وم، د تاریخي سرچینو، مرکو او د بیلابیلو ماخذونو څخه په استفادې مې کتاب په بېره چاپ کړ. اوسمهال مې خپلې لومړنۍ کړنې دوباره وکتلې، د نثر نیمگړ تیاوې مې ورته سمې کړې، پخوانیو تاریخي اثارو سره مې د نوموړي د مبارزو معلومات بیا و ارزول او د ډېر دقت له امله مې په پخوانیو اثارو کې هم نیمگړ تیاوې پیدا کړې. اوسمهال مې د دې کتاب ماخذونه په علمي معیارونو برابر کړل او ټول معلومات له یوې ارزونې تېر شول.

زما د لومړنیو کړنو ستر ارزښت دا و، چې د نوموړي تاریخ یې را ژوندی کړ او که د نوموړي په اړه له دې زیاته قوي څېړنه وشي، نو اړتیا ده چې د دویمې جگړې په اړه د انګلیسي ژبې متون وکتل شي.

په دې چاپ کې مو د پخوانیو کړنو ځینې سرلیکونه لنډ او ځینې معلومات مو اضافه کړل، تر څو لیکنه خپل منطقي تسلسل وساتي.

په دې اړه د ننگرهار پوهنتون د خپلو هغه استادانو منندوی یم، چې د دې کتاب په لیکلو کې یې زما سره مرسته کړې او د هغوی تشویق و چې دا کړنې چاپ شوې. په پای کې د گران سیموال او د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی انجنیر یوسف

حیدر نه هم مننه چې په لومړي ځل دا کتاب د نوموړي په مالي لگښت چاپ شوی دی.

په اسلامیت او افغانیت مټین (پوهنیار فهیم بهیر)

البیروني پوهنتون، کاپیسا (۱۳۹۶ هـ ش)

د دې کتاب په اړه

زموږ د هېواد په تاریخ کې د نورو ملتونو په څېر، ډېرو ملي قهرمانانو خپلې وینې د هېواد د ازادۍ په لار کې توی کړې دي، په دې تمه چې هېواد د استعمار له منگلو څخه خلاص او هېواد وال یې د نورې نړۍ له قومونو سره سیال شي، چې د ځینو کارنامې، ویاړنې او مبارزې تر اوسه پورې پټې پاتې دي چې د هریو ملي قهرمان ژوند او مبارزه جلا څېړنې ته اړتیا لري.

ښاغلي فهیم بهیر چې د هېواد د نومیالي غازي او شهید محمد عثمان خان ساپي او د ده د کورنۍ د غړو او یو شمېر نورو غازیانو وروونو د اتلولي او مبارزې په اړه نوي معلومات راټول کړي، د فهیم بهیر دا هڅه د ستاینې وړ ده، چې په خپله لیکنه یې د هېواد تاریخ غني کړ او شهیدانو یاد یې تازه کړ. زه ده ته د دې لیکنې مبارکي وایم او د خدای (ج) له دربار څخه ورته د نورو لیکنو او څېړنو غوښتونکی یم، چې په راتلونکې کې د نورو غازیانو، شهیدانو په اړه هم ښه کره او هر اړخیزه معلومات ټول او چاپ یې کړي.

په درنښت

پوهنمل مستعلي خان (نیازی)

د ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي

د تاریخ د څانگې استاد

ل ۱۳۸۶/۲/۱۱

د تاريخ طلايي کړنې

افغانستان د غازيانو کور دی او د دغه هېواد د وياړليو ولسونو د خپل ژوندانه په ټولو پړاوونو کې د پردیو د يرغل پر وړاندې تلپاتې مبارزې کړي، دا مبارزې د ټوپک پر وخت د ټوپک په ژبه شوي او د تورې پر وخت د تورې په ژبه. د دغې سيمې طبيعي اب و هوا خدای تعالی همداسې زېږولې، چې هر مېړه يې د نورو د يرغل پر وړاندې نه سترې کېدونکي مبارزې کړي او دا مبارزې زموږ د تاريخ وياړلي بابونه دي.

زموږ د ژوندانه هره برخه او باب، زموږ هر غر او کمر، زموږ هره دښته او هواره، زموږ هر رود او خوږ زموږ د نېکونو او پلرونو د ننگ وپت وعت او مېړانې شاهدي لري. دا گڼو بهرنيو تاريخ پوهانو او سياحانو هم منلې او دنيا هم چې افغانان د نړۍ تاريخ جوړونکي قوم دی او دغه قام تل د خپلې خپلواکۍ له پاره په مبارزه کې د هيڅ شي پروا نه ده ساتلې خو زموږ د تېرو وياړونو د خونديتوب له پاره موږ پروخت او پر خای مبارزه او هڅه نه ده کړې که مو کړې ده، نو نيمگړې او کمه ده.

زموږ ځوانان بايد راپاخېږي قلم په گوتو کې ونيسي او د دغه کتاب د ليکوال ښاغلي فهمیم په څېر د خپلو نیکونو او پلرونو تېرې کارنامې خوندي کړي. زموږ له پاره له تاريخ پرته هسې هم نور څه نه دي پاتې، نو که دا برخه مو هم نيمگړې او خواره وي بيا به نو هيڅ هم نه يو!!

د دغه کتاب ليکوال د قدردانی وړ دی چې د خپلې زده کړې په بهير کې لا له ادبياتو پوهنځي فارغ شوی هم نه دی په خپل زړه کې د خپل وياړلي او خوږ بدلي ولس د تاريخ د ساتلو او راخلولو له پاره هيلې پالي. حاضر کتاب له خپلو وياړونو سره د ده د مينې ژوندی ثبوت دی. رښتيا هم غازي محمد عثمان خان ساپي په نولسمه پېړۍ کې چې زموږ هېواد له هر پلوه د ښکيلاکي ځواکونو په منگلو کې پروت و د خپل

هېواد د ژغورنې او پالنې له پاره د هغه مبارزه د هېر بدلون نه ده. غازي محمد عثمان خان يوازې په خپل ځان مبارزه نه و خپلې کورنۍ او سيمې ته يې هم د مبارزې او هېواد پالنې يو ژوندی درس پرايښي او د افغانستان اسکرېلي، خپلې او نټلې ولس به د ده د ژوندانه، جهاد او مبارزې وياړونه که په هر حالت کې وي، په خپلو وینو او اوبښکو وساتي.

مونږ لا هم د وینو او اوبښکو له توپاني خپخپانده سمندر سره مل را روان يو او د يو ناتار اوبښکې مو وچې کړې نه وي چې بل غم مو د کاله مېلمه وي، کله د غازي محمد عثمان خان په څېر مبارزو غازيانو د ژوندانه کارنامې خو تر دې پخوا په کار وي چې موږ د کاغذ پر مخ ليکلې او ساتلې وای.

ښاغلي فهمیم مټي رانغښتي او د خپل هېواد د تاريخ يو باب يې يو ځل بيا را ژوندی کړی د تاريخ کتابونو ته ناست شوی او د خپل ټاټوبي د ستر شخصيت غازي محمد عثمان خان ساپي د ژوندانه بېلابيلې برخې يې په کې کره کړي، څېړنه يې کړې او د ابدیتوب او تلپاتیتوب په مخه يې درانه گامونه اوچت کړي دي.

زموږ نور ځوانان بايد د ده په پله پل کېږدي، د خپل هېواد د تاريخ د غازيانو زرین بابونه د ځانگړو کتابونو په ليکلو سره را وځلوي او يوازې خپل ولس ته د وړاندې کولو له پاره نه، بلکې د نړۍ نورو ولسونو او قومونو ته هم د خپل تېر تاريخ دغه بابونه ور وپېژني.

ما هېله درلوده چې د ښاغلي فهمیم په قلم د غازي محمد عثمان خان په ژوندانه دغه کتاب له هره پلوه وگورم او بيا پرې د تاريخي واقعاتو په رڼا کې يوه اوږده سريزه وليکم خو له يوه پلوه د وخت اوسنی تنگسيا او له بل پلوه د ده د ځوانۍ ځوښت او بېړۍ د خپل زړه خبرو ته پرې نه ښودم. د املا او انشا له پلوه مې د دغه کتاب يو څو مخونه په

د خپلې خاورې او د اسلام مبارک دين څخه د دفاع په خاطر يې په کلکه مبارزه وکړه چې د ده او د ده کورنۍ په اړه زه دلته څه نه وایم، چې بشپړ تفصيل به يې د دې وړو کي کتابگوټي په راتلونکو پاڼو کې ولولۍ.

په پای کې د خپلو درنو استادانو، استاد فضل ولي ناگار څخه ډېره مننه چې زه يې د دې کتابگوټي ليکلو ته وهڅولم، له استاد مست علي خان نيازي څخه هم ډېره مننه، که نه وای نو دا رساله به ستاسو تر گوټو نه وای رسيدلې او د درانه استاد محمد داود وفا څخه مننه چې په خپله سريزه يې کتاب ته نوره ښکلا هم ور وېښله، د انجينر نور احمد حيدر تگابي څخه په منني چې د موادو په راټولولو کې يې را سره په خلاص مټ زيار وگاله او همدارنگه د پوهنتوني زده کړو گران ملگري خيبر جبارزي څخه مننه چې په ورين تندي يې را سره د کتاب په املايي برخه کې مرسته وکړه. د دغه ټولو ښاغلو څخه يو ځل بيا مننه کور يې ودان، هڅې او مرستې يې د نيکۍ په تله کې حساب شي او د څښتن تعالی د دربار څخه ورته اوږد عمر غوښتونکي يم.

په درنښت

فهيم بهير

(د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل)

۱۳۸۶/۲/۱۷ ليليه

خپل فکر ور سم کړل خو د نورو له پاره ورته د کمپيوټري تېروتنو د سمون هيله کوم. که د کتاب د ليکلو له پاره اخځليکونو لږ د څېړنو په علمي اصولو نور هم برابر کړي، د کتاب علمي خوا به پرې لا درنه شي. زه خواشيني يم چې د دغه کتاب د هر اړخيزې لوستنې له پاره مې وخت ځانگړی نشو کړای.

په اسلام او پښتون ولی مين

محمد داود وفا

ننگرهار پوهنتون، د ژبو او ادبياتو پوهنځی

۱۳۸۶/۲/۱۴

خپلې خبرې

د نړۍ ښکيلاک گرو زموږ پر سپېڅلې خاورې د خپلو شومو هدفونو په موخه په ډېرې سپين سترگۍ څو واري تېري کړي، چې افغان ولس د خپل استعمار تر جغ لاندي راولي او د غلامۍ کړۍ يې پښو ته واچوي، مگر غيرتي او زړورو افغانانو په تش لاس او سپېڅلې عقیده د غلامۍ زولنې ماتې او دغه برنډ سترگو استعمار گرو ته يې داسې غاښ ماتونکي ځواب ور کړ چې د تاريخ په زړه کې په زرینو کرښو، نورو ته د عبرت او پند درس شو.

يو له دې تېريو څخه د انگریزانو دويم تېري دی چې پر افغاني خاوره يې کړی، خو سرښندنکو مجاهدو غازیانو د سر په بدله د دې تېري پر وړاندې سينې سپر کړې او لکه غرونه يې مخ ته ودر بدل.

د مجاهدو غازیانو له ډلې يو هم غازي محمد عثمان خان ساپي او د ده کورنی وه، چې

د غازي محمد عثمان خان ټاټوبي (کاپيسا)

کاپيسا د افغانستان له مرکزي ولايتونو څخه دی، چې د پنجشير، پروان، کابل او لغمان تر منځ موقیعت لري. کاپيسا د هېواد په تاريخ کې ځانگړي بابونه لري خو تر هر څه وړاندې د کاپيسا له نوم څخه يې پيلو:

د کاپيسا نوم د چين تاريخ ليکونکو د (کې پن) يا د (کې پيش)، د يونان او روم جغرافيه ليکونکو د کاپيسا په نوم ياد کړی دی. په پخوانيو متونو زند او اوستا کې د (کاپسين، کياپسي او کافو) په نومونو هم ياده شوې ده، خو بطليموس د کاپيسا په نوم ياده کړې ده.

اولين سپری چې کاپيسا نوم يې د خلکو تر غورونو ورسوه هغه د سانسگريټ د ژبې د صرف او نحوې عالم پانيني و. په پخوانيو ليکوالو کې ابو ريحان البيروني وروستنی شخص و، چې د کاپيسا د نوم يادونه يې کړې ده.

کاپيسا د هېواد يوه تاريخي سيمه ده، چې د کوشانيانو د سترواکۍ ځانگړی مرکز و. د تاريخ په اوږدو کې نوموړې سيمې د خپل ستراتيژيک موقیعت په اساس د باختر، هند، اراکوزيا او دروم د بحېرې تر منځ ځانگړی رول درلوده، چې د يادو سيمو څخه به تجارتي کاروانونو پر همدې سيمې باندې تگ او راتگ کاوه.

کاپيسا يو اوسنی شکل لري او بل پخوانی. په لرغونې کاپيسا کې د کابل او پروان سيمې لکه، کوهدامن، بگرام، چاريکار، جبل السراج او د اوسنی کاپيسا سيمې لکه کوهستان، نجراب او تگاب هم د کاپيسا په نوم يادیده او بگرام يې مرکز و، چې د تاريخ مهو پاچاهانو په کې هستوگنه کړې ده. ياده سيمه د يوناني او باخترې پاچاهانو

په واکمنيو کې هم ځانگړی ارزښت درلوده، چې د هغه مهال يو شمېر تاريخي اثار اوسمهال هم د کاپيسا په بيلايلو برخو کې موجود دی.

کاپيسا د کانيشکا د واکمنۍ پر مهال ځانگړی او زرین تاريخ لري، چې ياده سيمه ۶۲۰ کاله د اريانا د پلازمينې په توگه پاتې شوې ده. د ده پر مهال کاپيسا د سياسي نفوذ نه برخمنه وه، ښه فرهنگي او تجارتي اړيکې يې د هغه مهال له مهمو سترواکيو، لکه: د چين او روم سره درلودې. په دغه دوره کې د کاپيسا په بيلايلو برخو کې عبادتخايونه او ښارونه هم جوړ شوي، چې اوسمهال د ځينو کيندونو په اساس يې لرغوني آثار راويستل کېږي.

کانيشکا (۱۶۰-۱۲۰م) هغه واکمن دی، چې يو ځانگړی حکومت يې په اريانا کې رامنځته کړ او د خپل سياسي نفوذ د کنترول په موخه يې د اوږي مرکز د کاپيسا بگرام وټاکه. چيني زاير، چې په اوومه عيسوي پېړۍ کې کاپيسا ته راغلی و، له دې سيمې څخه يې ليدنه کړې او په هغه وخت کې پاچا د کشتاربه، يعنې د نجيباو له ډلې څخه و، چې اوه «۷» امارتونه يې تر ادارې لاندې و او هغه سيمې، چې د کاپيسا په سياسي نفوذ کې شاملې وې هغه چيني زاير هيوانتسنگ په لاندې توگه معرفي کړي دي:

- ۱- لاپو (لغمان) شاهي کورنۍ يې له منځه تللې وه او د کاپيسا له خوا نه اداره کېده.
- ۲- نگارهار (ننگرهار) دلته هم کومه ځانگړې حکمراني نه وه، بلکې حکمرانان يې له کاپيسا څخه ټاکل کېدل.
- ۳- تاشاسيلو (تاکسيلا) دا سيمه هم ډېر وخت د کاپيسا نه اداره کېده، خو وروسته په کشمير پورې وتړل شوه.

مخکې لنډه یادونه وشوه، چې د کاپيسا د عروج وخت په فرهنگي، سياسي او تجارتي لحاظ د کانيشکا له واکمنۍ سره اړه لري او د ده پر مهال د سيمو د سترواکيو سره ځانگړي روابط درلودل، د ده پر وخت د مذهب ازادي هم زياته وه، چې د کاپيسا په مرکز (بگرام) او په نورو سيمو کې ډير عبادتخاونه او راهبان موجود و، چې د بودايي دين يو مشهور عالم د (گونوارمن، Gunavar man)، چې د کاپيسا يو شهزاده و، ځانگړی نوم لري، چې ده د بودايي دين د خپرېدو په موخه د جنوب ختيځ اسيا او چين ته سفرونه وکړل او هلته يې گڼ شمېر شاگردان وروزل.

له کوشانيانو څخه وروسته واک کيداريانو ته ورسیده او د دوی پر مهال هم کاپيسا د پلازمينې په توگه مطرح وه. په نهمې ميلادي پېړۍ کې د کاپيسا پر ځای کابل د پلازمينې په توگه وټاکل شو او وروسته لدې په اسلامي تاريخونو او آثارو کې د کاپيسا پر ځای د کابل نوم د تاريخ پاڼو ته ولويده يعنې د (۲۲۰ م) نه ۱۹۶۰ م پورې کومه پاملرنه ورته ونه شوه، بلکې په ۱۹۶۰ م (۱۳۴۲ ش ل) دهغه مهال لومړي وزير فيصله وکړه، چې د افغانستان اداري واحدونه لوړ شي همغه و، چې کاپيسا بيا د يو ولايت په توگه رامنځته شوه، چې اوسمهال شپږ ولسوالۍ لري.

کاپيسا د بحر له سطحې نه ۱۵۰۰ متره لوړوالی لري او ۱۸۷۱ کيلو متره مربع مساحت لري. د کاپيسا شمال کې د هندوکش لوړ غرونه، د پنجشير واوريني څوکې، د نيلاب سيند او د شمالي ډنډ ورته ځانگړې ښکلا ورکړې له همدې امله د پخوانيو واکمنانو هستوگنځی و.

د کاپيسا اقليم په ژمي کې يخ او په اوړي کې گرم دی، مگر په پسرلي او مني کې

معتدله هوا لري. د کابل په نسبت د بحر له سطحې څخه لږه ارتفاع لري، نو ځکه هر ډول کر کيله پکې کېږي. د نوموړي ولايت د اورښت اندازه ۳۰۰-۴۰۰ ملي متره ده او په اوړي کې يې تودخه د ۲۵ او ۴۵ درجو ترمنځ وي.

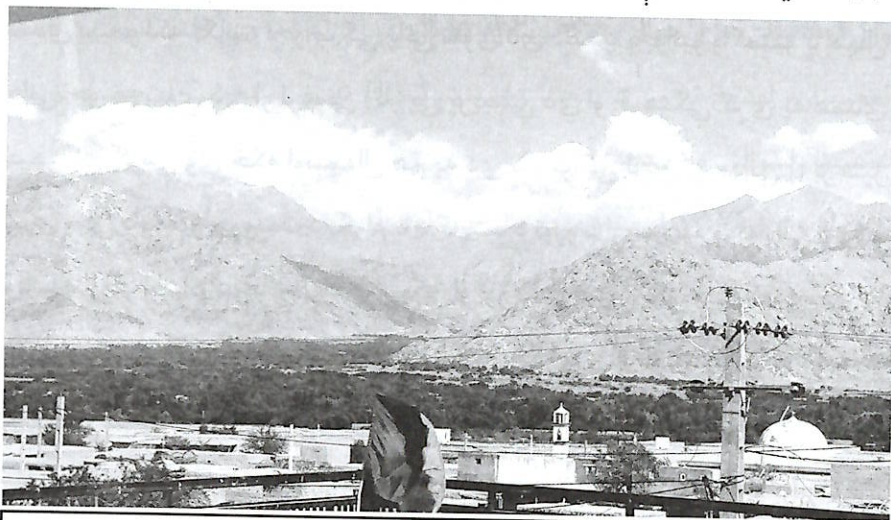
د کاپيسا په لويديځ کې د پنجشير سيند تېرېږي، چې اول کوهستان، دويم کوهستان او د کاپيسا مرکز ته ترې د اوبو لوی نهرونه غزیدلي او د يادو سيمو کرنيزې ځمکې خړوبوي.

محمود راقی: محمود راقی د کاپيسا مرکز دی، چې ۱۲۱ کيلو متره مربع مساحت لري، چې جنوب ته يې نجراږ، ختيځ ته يې کوهبند، شمال ته يې دويم کوهستان او لويديځ ته يې د پنجشير سيند پروت دی. د اټکل له مخې شمالي عرض البلد په ۳۴ درجو او ۳ دقيقو او ختيځ طول البلد ۲۸ درجو او ۲۴ دقيقو کې واقع دی او د ۶۰ په شاوخوا کې کلي لري.

د کاپيسا مرکز کرنيزه ځمکه لري، چې يادې ځمکې د پنجشير له سيند څخه خړوبېږي. د کاپيسا د نورو سيمو په پرتله د انگورو باغونه ډېر لري او د اوړي په موسم کې گڼ شمېر سيلانيان د کاپيسا له مرکز څخه ليدنه کوي. محمود راقی دوه مهمې سيمې لري، چې د سياحتي او اقتصادي ارزښتونو څخه برخمنې دي، يوه د محمود راقی په ختيځه برخه کې د ريگروان په نوم پرته ده او بله د محمود راقی په لويديځه برخه کې د صيادو په نوم. دې دواړو سيمو ته د کال په هر موسم کې گڼ شمېر سيلانيان د هېواد له نورو برخو څخه راځي.

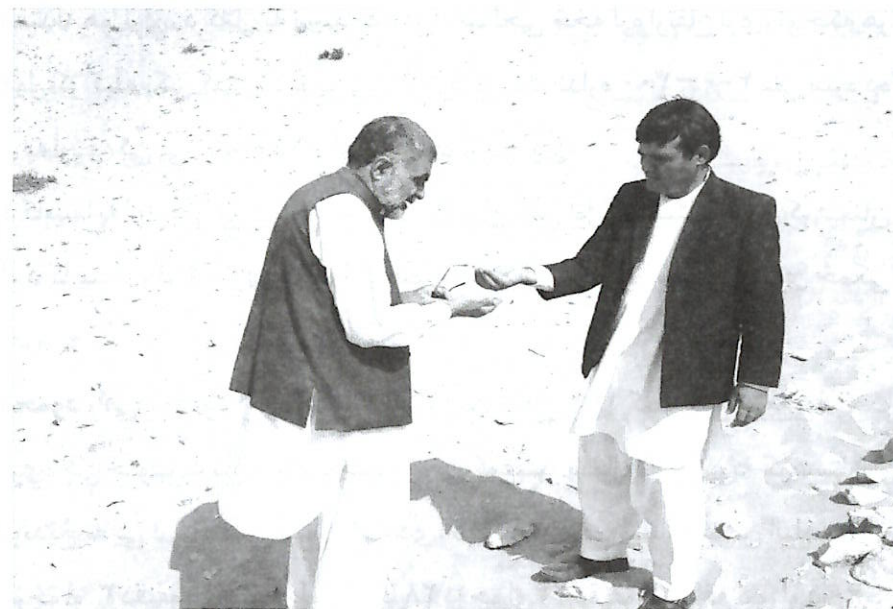
تاريخي آثار شته او ډېر وخت د غيرې فني کندنو په ترڅ کې بر سپره شوي او زيات وخت له گاونډيو هېوادونو څخه ځينې کسان راغلي دلته يې څېړنې کړي او ځنې مواد يې ويستلي دي. په دغه ولسوالۍ د کوشانيانو د وخت سيکې، لوبني او د غرونو په لمنو کې پخواني کورونه را برسېره کېږي، چې د جوړېدو وخت يې د کوشانيانو واکمنۍ ته رسېږي.

تکاب د کاپيسا د نورو ولسواليو په پرتله پراخې شنې سيمې لري، د کال په څو مياشتو کې د نجراب او د اله ساي د رودونو څخه يې کرنيزې ځمکې خړوبېږي. د تکاب ولسوالۍ هر ډول تازه او وچې مېوې لري چې خواږه انار يې د نړۍ په کچه ځانگړی شهرت لري اوسمهال يې الوبخارا هم په لوړه بيه نورو هېوادونو ته صادرېږي.

د تکاب د بړه درې انځور

د هېواد نوميالی غازي محمد عثمان خان هم د يادې ولسوالۍ د احمد زيو په سيمه کې پيدا شوی دی، د نوموړي د کورنۍ غړي اوسمهال هم د خانانو په نوم يادېږي چې

د کتاب ليکوال له پياوړي تاريخپوه او څېړونکي استاد حبيب الله رفيع سره په رېگروان سيمه کې.

د ريگروان په سيمه کې د ابو حنيفه صيب په نوم يو زيارت هم شته او په لسگونه نورې افسانوي کيسې هم لري. د دې سيمې له ريگ څخه په تعميراتي موادو کې کار اخيستل کېږي اوسمهال پرې حکومت بنديز لگوي چې څوک يې وړلی نه شي. **تکاب:** تکاب د کاپيسا جنوبي ولسوالۍ ده، چې ۴۸۵ کيلو متره مربع مساحت لري او د سمندر له سطحې څخه ۱۳۰۰ متره لوړوالی لري. د تکاب ولسوالۍ ختيځ ته لغمان او اله ساي ولسوالۍ، شمال ته يې نجراب ولسوالۍ، جنوب ته يې د کابل سروبي ولسوالۍ او لويديځ ته يې د پنجشير سيند پروت دی.

د ورينمو تنگي تاريخي لار پر همدې ولسوالۍ باندې غزیدلي ده چې د هېواد ختيځې سيمې د هېواد له شمال سره نښلوي. په دې ولسوالۍ کې هم گڼ شمېر

د تګاب د بیلابیلو سیمو سر بېره د هېواد نورو برخو ته هم کو چیدلې دي. د تګاب ولسوالۍ اوسمهال ستر لوی بازار لري، چې د کاپیسا د نجراب، اله سای، د کاپیسا د مرکز، د سروبي ولسوالۍ د لغمان او ننگرهار یو شمېر سوداګر هم ورته په هره اونۍ کې تګ او راتګ کوي.

نجراب: نجراب هم د کاپیسا په جنوب ختیځ کې پرته ولسوالۍ ده، چې د هندوکش په لړیو کې را ګېره ده، چې ۵۸۵ کیلو متره مربع مساحت لري او د سمندر له سطحې نه ۱۶۷۵ متره لوړوالی لري.

نجراب پنځه لویې درې لري، د ورینسمو تنګي د لارې به د میلاد نه مخکې او وروسته تجارتي کاروانونه کاپیسا ته د جنوب یا د شمال له لارې داخلېدل. دوی ډېر وخت په همدې سیمو لکه تګاب، نجراب کې پاتې شوی دي دلته د پخوانیو واکمنیو پر مهال ودانۍ جوړې شوي دي او لرغوني آثار یې پریبښي دي او فرهنگي کړۍ په همدې سیمو کې ګرمې وي ځکه اوسمهال هم په دې سیمو کې لرغونې ودانۍ را بر سېر کېږي، چې د ودانیو جوړښت د بګرام یا د کاپیسا د نورو ښارونو سره ورته والی لري او یونانیانو او کوشانیانو د زمانې لوبښي، سیکې او نور مسي شیان پکې پیدا کېږي.

نجراب د هېواد په کچه د طبیعي ښکلا له امله ځانګړی ځای لري، په اوږې کې یاده ولسوالۍ هم ګڼ شمیر سیلانیان لري، په غرنیو لړیو ښکېلې درې، د غرونو په ډډو کې شنې ونې، په سینه یې هر ډول میوې او یخو چینو یې طبیعي ښکلا څو برابره نوره هم ښایسته کړې ده. یاده ولسوالۍ د تګاب او اله سای په پرتله لوړه ده، د سیند ګوتو اوبه یې د پنجشیر له سیند سره یو ځای کېږي. نوموړې ولسوالۍ کرنیزې ځمکې هم لري، چهار مغز او جنغوزې یې له هېواده بهر صادريږي. په علمي لحاظ هم ځانګړي

کدرونه لري، چې د هېواد په کچه لومړنۍ ولسوالۍ ده، چې ډیری طبي ډاکټران لري.

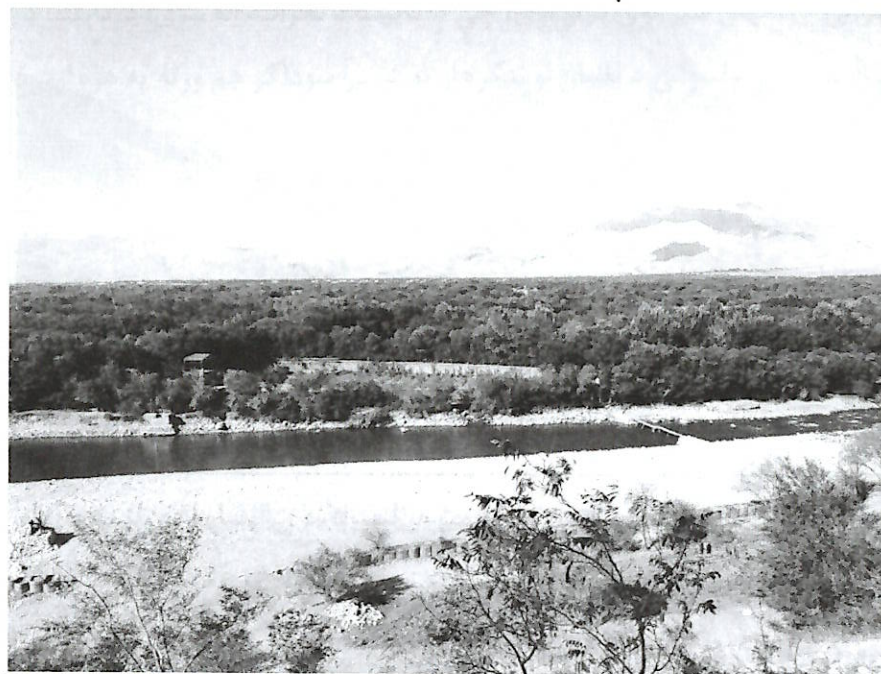
د نجراب طبیعي ښکلا

اول کوهستان: دا ولسوالۍ د کاپیسا په شمال کې پرته ده، چې جنوب ته یې دویم کوهستان، لودیځ ته یې د پنجشیر سیند، شمال ته یې پنجشیر او ختیځ ته یې کوهبند ولسوالۍ واقع ده.

یاده ولسوالۍ ۱۷۱ کیلو متره مربع مساحت لري او ډیری سیمې له لرغونو اثارو ډکې دي چې د خم زرګر په نوم سیمه یې په لرغونپوهنه کې د ځانګړې مطالعې وړ ده. په دې ولسوالۍ کې د «نساجي گلپهار» په نوم درخت جوړونې فابریکه وه، چې د اسیا په کچه یې شهرت درلوده او په ۲۴ ساعتونو کې به درې ډلو کسانو په کې کار کاوه. په علمي او اقتصادي لحاظ هم یاده ولسوالۍ په اوله ګټه ګوری کې ده.

علمي او فرهنگي شخصیتونه هم لري. په ۱۳۷۶ کې د البیروني پوهنتون په دې ولسوالۍ کې جوړ شو چې اوسمهال اته پوهنځي لري او تر څنګ یې نورې علمي موسسې او انستیتونه هم جوړ شوي دي. د البیروني پوهنتون لومړنی پوهاند ډاکټر

محمد نعيم شريف دى چې د دويم کوهستان اوسيدونکى.

د اول کوهستان يوه زرغونه منظره

اول کوهستان کرنيزې ځمکې هم لري، چې د پنجشير له سيند څخه خړوبېږي، نوموړې ولسوالۍ هر ډول ميوې او کرنيز حاصلات لري چې د اوړي په موسم کې درې مهم ځايونه يې دارزښت وړ دي: د خم زرگر سيمه، د شرکت د گلپهار څنډه او د گل غونډۍ برخه، چې د کاپيسا د طبيعي ښکلا د تاج برخې گڼل کېږي.

دويم کوهستان: د دې ولسوالۍ شمال ته اول کوهستان، ختيځ ته يې کوهبند ولسوالۍ، لوديځ ته يې د پنجشير سيند او جنوب ته يې محمود راقي پروت دى. دا ولسوالۍ د کاپيسا د مرکزي برخو څخه گڼل کېږي، چې کرنيزې ځمکې ډېرې لري

او د پنجشير له سيند څخه خړوبېږي.

پخوا دواړه کوهستانونه يوه ولسوالۍ وه، خو ۱۳۷۷ هـ ش کې په دوه برخو (اول کوهستان او دويم کوهستان) باندې وویشل شوه. د دې ولسوالۍ مرکز د جمال اغې سيمه ده، چې د کاپيسا مرکز له اول کوهستان سره نښلوي. دا سيمه هم هر ډول تازه ميوې لري، خو انگور يې له هېواده بهر صادرېږي. د دويم کوهستان ختيځه څنډه غرنۍ ده، افسانوي کيسې هم لري خو لوديځه څنډه يې د پنجشير په سيند او شنبوتو او ونو باندې ډېره سينگار شوې ده، نو په دې اساس ډيرى سيلانيان هم له دې دواړو برخو څخه ليدنه کوي.

کوهبند: کوهبند ولسوالۍ غرنۍ سيمې لري، له نوم څخه يې معلومېږي چې په غرونو کې راگېر ده. کوهبند ولسوالۍ ۱۹۳۳ کيلو متره مربع مساحت لري، د بحر له سطحې

د کوهبند يوه غرنۍ چينه او د توتو مېله

څخه ۲۰۰۰ متره لوړوالی لري. نوموړې ولسوالۍ د ختیځ طول البلد په ۶۹ درجو او ۲۹ دقیقو او د شمالي عرض البلد په ۳۵ درجو او ۵۳ دقیقو کې واقع ده.

کوهبند ولسوالۍ د اول او دویم کوهستان، نجراب او د پنجشیر ولایت سره ګډې پولې لري. دا ولسوالۍ ځنې طبیعي ځانګړتیاوې لري، د ښه ژوند له پاره ښه اقلیم «اب و هوا» لري، د غرنو په لمنو کې د اوبو چینې لري د همدې له امله یې اوسیدونکي د ښې روغتیا خاوندان دي.

کوهبند ولسوالۍ وچه او تازه مېوې لري لکه توت، چارمغز او بادام. خلک یې ډېر میلمه پال اوزیارکښ دي. نوموړې ولسوالۍ د کاپیسا د ټولو ولسوالیو په پرتله لوړه ارتفاع لري او ډېری تاریخي ځایونه لري، چې هر غر او پرنښه یې له افسانوي کیسو څخه ډکه ده.

اله سای: دا ولسوالۍ د کاپیسا په جنوب ختیځ کې پرته ده، د تګاب، نجراب، لغمان سره ګډې پولې لري او تر ۱۳۶۸ هـ ش پورې د تګاب ولسوالۍ علاقداری وه. نوموړې ولسوالۍ ۳۴۲ کیلو متره مربع مساحت لري او د سمندر له سطحې نه ۱۶۲۵ متره لوړ والی لري.

د اله سای کلمه ترکیبي نوم دی، چې بېلابیلې معناګانې ورکوي. د «هله» رېښه په پښتو کې د «هغه وخت» معنا ورکوي او «سای» په پخوانۍ عامیانه پښتو کې د «د سیلاب د تېرېدلو لارې» ته وايي. همدا ډول هغه ځمکې ته هم وايي چې څوړه وي. اله سای د خپل جوړښت له مخې هم مخ په څوړه درې لري چې د لږ باران له امله یې اوبه د تګاب له رود سره یو ځای کېږي.

د دې ولسوالۍ ډیری خلک بزګر او مالداران دي او د ځمکې کرنیز حاصلات یې یو

فصله دي. په دې ولسوالۍ کې کرنیزې ځمکې هم لږ دي، خو چارمغز او جنغوزي په کې ډېر دي.

که په لنډ توګه د کاپیسا د سیمو طبیعي جوړښت ته ځیر شو، نو ویلاي شو، چې کاپیسا د هسکو او واورینو غرونو له امله په ژمي کې یخه هوا او په اوږو کې معتدله او ښه هوا لري، چې د هیواد له ګوټ ګوټ نه ګڼ شمېر خلک یې د سیل له پاره راځي. د کوهستان اوله او دویمه برخه او د محمود راقی سیمې په اوږو کې د شنو او ښکلو

د اله سای یوه غرنۍ دره

ونو له کبله سمسورې او تازه ښکاري، چې په دې سیمو کې توت، زردالو، بادام او د انګور ونې لیدل کېږي. د دې سیمو په پرتله په نجراب او تګاب کې انار، جنغوزي، الو، چارمغز زیات پیدا کېږي او د نورو میوو ونې هم لري. د کاپیسا د کرنې پیداوار غنم،

جوار، اوربشي، لوبيا، می، پنبه او کچالو دي او وچې او تازه ميوي لکه انگور، انار، بادام، جنغوزي او زردالو نورو ولايتونو او ځينو بهرنيو هېوادونو ته هم صادرېږي. په دغه ولايت پخوا د نساجي فابريکه هم موجوده وه، چې د اسيا په کچه يوازيني فابريکه وه، چې بڼه ټوکران يې جوړول او زيات شمېر کار کونکو په کې دنده تر سره کوله، چې هغه اوسمهال د کورنيو جنگونو له امله ويجاړه شوې ده او اوسني حکومت هم ورته هيڅ پاملرنه نه ده کړې.

کاپيسا د خپل جغرافيوې موقیعت ته په کتو او د لرغونو پاچاهانو د واکمنۍ په اړه گڼې افسانوي کيسې هم لري، چې زيات وخت له تاريخي واقعيتونو سره نژدې اړخ لگوي، بل خوا د هندو کش لوړ غرونو څخه په اوږي کې څو مياشتې گرم شمال هم په دې سيمه کې لگېږي، چې زيات وخت کرنيزو حاصلاتو ته زيانونه اړه وي.

په کاپيسا کې ۲۸۷۰۰۰ جريبه کرنيزه ځمکه شته، چې له دې جملې څخه يې ۱۰۰۰ جريبه للمي ده، چې د اول کوهستان، دويم کوهستان او محمود راقي ځمکې په اوږي کې د پنجشير له سيند څخه خړوبېږي، مگر په نجراب، تگاب او اله ساي او کوهبند ولسواليو کې ځمکې د غرونو له لړيو څخه د واورو په ويلې کېدو سره اوبه کېږي، چې په اوږي کې ذکر شوي سيمي د اوبو له کمښت سره مخ دي او د کرنيزو حاصلاتو پر کموالي او ډېروالي اغيزه لري.

کاپيسا د هېواد په تاريخ کې مهمه سيمه گڼل شوې ده، چې د يونانيانو او کوشانيانو د واکمنيو پر مهال يې ځانگړی شهرت درلوده. د کانيشکا د واکمنۍ پر مهال د اوږي پلازمينه وه، چې د پخواني اريانا ډېرې سيمي يې تر واک لاندې وې او دغه مهال د کاپيسا اړيکې د سيمو د نورو سترواکيو سره نژدې وي. د همدې واکمنيو پر مهال په

کاپيسا کې فرهنگي مزکرونه او بازارونه موجود و او د هغه وخت د ځينو هېوادونو مهم توکي همدلته پلورل کېدل، خو د اسلام مبارک دين په راتگ سره له کاپيسا څخه پلازمينه کابل ته يوړل شوه او کوم فرهنگي ميراثونه، چې يې درلودل هغه ځيني له مينځه لاړل او وروسته له دې کابل خپل ځانگړی نوم په تاريخ کې پيدا کړ. (د پورتنۍ ليکنې مهمې او تاريخي برخې زما په پخوانيو اثارو: د کاپيسا ولسي ادبيات او کاپيسا در سال ۱۳۹۰ کې چاپ شوي دي، ځکه دلته مې ورته ماخذ نه دی ورکړی).

معاذ الله ساپي

مخکې له دې چې د غازي محمد عثمان خان په اړه نېغ په نېغه خبرې وکړو لازمه بولم چې د ده په کورنۍ څه نا څه رڼا واچوم.

زموږ د هېواد ملي اتل غازي محمد عثمان خان ساپي، نيکه معاذ الله خان نومېږي، چې په معدو بابا هم شهرت لري. نوموړی اصلاً د کوه ساپي ولسوالۍ د کوه درې د کلي اوسيدونکی و او له هغه ځای څخه د خوج بلند يا د تگاب او کوه ساپي تر منځ چې کوم غر پروت دی د همدې لارې د تگاب په لور وکوچېده او د تگاب د نورو خيلو په سيمه کې يې واړول، چې دا سيمه لومړی يوه وچه دښته وه او به يې نه درلودې، مگر د معدو بابا د کرامت او زيار په وجه په دې سيمه کې د اوبو يوه چينه را پيدا شو چې نوموړې سيمه يې زرغونه کړه.

معدو بابا ياده سيمه (دښته) اباده کړه او د کرنې وړ شوه او د نباتاتو په کرونده يې پيل وکړ. کومه چينه چې د نوموړې د کرامت په وجه پيدا شوې ده اوسمهال يې هم خلک د معدو بابا د چينې په نوم يادوي او هغه غرنۍ لار چې د کوه ساپي ولسوالۍ څخه د

تګاب په لور غزیدلې ده، د معذو بابا د لارې په نوم یادېږي.

معذو بابا د عزت وړ، تقوادار او فهم لرونکی شخص و چې د تل له پاره به یې د خپلو خلکو په روزنه کې ونډه اخیسته او دوی یې د غفلت له خوب څخه وپنبول او د دین تبلیغ به یې ورته کاوه، همدا ډول یې خلک د مالدارۍ، کرنې، تعلیم او د وطن د ابادۍ په لور هڅولي دي.

معذو بابا د خپل وخت خان هم و، چې د هېواد په شمالي برخو (پروان - کاپیسا) کې یې ډېرې ځمکې درلودې او په تګاب کې یې هم ډېره ځمکه اباده کړې وه. نوموړی د خپل استعداد او شخصیت له امله د تګاب د خلکو مشر و، چې د تګاب کوهستان او په مجموع کې د کاپیسا مالیات به یې ټولول او حکومت ته به یې سپارل^(۱).

د تاریخي سرچینو له مخې د معذو بابا او د همغه وخت د حکومتي کسانو ترمنځ د مالیاتو د را ټولولو په سر نښتې هم رامنځته شوي دي. په دې اړه سید قاسم رښتیا لیکلي دي: «امیر دوست محمد خان د خپل حکومت د ټینګښت له پاره یو شمېر سیمو کې لښکر کشي وکړه او هلته یې خپل مخالفان وټکول، چې له هغو سیمو څخه په کوهستان کې سید بابا قشقاري، نورک شکر دره یې، زمان خان استالفي او په تګاب کې د امیر د مخالفینو مشر معاذ الله خان و، چې د تګاب جنګ د معاذ الله خان په مشرۍ ډېره ادامه پیدا کړه او امیر دوست محمد خان زیات شمېر عسکر د نواب جبار خان په مشرۍ ولېږل، چې معاذ الله خان ورته ماته ورکړه. له همدې امله پخپله امیر دوست محمد خان د تګاب په لور پاملرنه وکړه، معاذ الله خان ته یې یوه سخته ماته ورکړه او ژوندی یې ونېوه چې د حاجي خان په شفاعت ورته بښنه وشوه باقي مالیات

(۱) مدیر صیب امین الله خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د تګاب د خانانو د کلي اوسیدونکی.

یې امیر دوست محمد خان ته وسپارل» «۳: ۶۷».

د ملي اتل غازي محمد عثمان د کورنۍ د غړو په وینا معذو بابا ځکه د هغه وخت حکومت ته مالیات نه سپارل چې خلک د محمد زیانو له ظلم او ستم څخه ډېر په تنګ و او هر یو یې په یو ولایت کې یو پاچا و د مرکزي حکومت اثرات نه لیدل کېدل، معاذ الله خان د مرستې پر ځای له دوی سره مخالفت کاوه.

امیر دوست محمد خان چې په لومړي امارت کې کابل ونېوه، د خپلو وروڼو جرګه یې جوړه کړه هېواد یې په خپل منځ کې وویشه یعنې یو مرکزي حکومت په څو برخو وویشل شو «۱: ۳۱۲».

په تګاب کې د امیر دوست محمد خان پر وړاندې د معاذ الله خان د مخالفت په اړه د میرغلام محمد غبار د اثر څو کرښې را اخلو: «په ۱۸۴۶ م کال کې د تګاب خلکو د معاذ الله خان په مشرۍ او همدارنګه صاحبزاده جانان او صاحب زاده فتح خان، د امیر دوست محمد خان په ضد پاڅون وکړ، چې معاذ الله خان د امیر دوست محمد خان د لښکر مشر نواب جبار خان ته ماته ورکړه، نو وزیر محمد اکبر خان د تګاب جنګ ته لار، صاحب زاده یې ووژه مالیات یې دوباره معلوم کړل او وزیر محمد اکبر خان بېرته کابل ته وګرځېده» «۹: ۵۷۶».

مخکې یادونه وشوه چې معذو بابا له پخوا څخه شتمني درلوده. نوموړی د تګاب په جنوبي برخه کې هستوګن شو او هلته یې ډېره ځمکه اباده کړې ده، چې وروسته د نوموړي له مرګ څخه د ده اولادونه هم د تګاب نورو برخو ته کوچیدلي دي او په تګاب کې یا د هېواد په کچه د نوموړي د کورنۍ غړي د خانانو په نوم یادېږي او د نوموړي له مرګ څخه وروسته، حکومت ته د مالیاتو سپارلو دنده د ده اولادونو تر

سره کوله.

د معذو بابا کورنۍ د هېواد په تاريخ، کې هم ځانگړې ځای لري چې غازي محمد عثمان خان او د نوموړي دوه وروڼو د انگرېزانو په جگړه کې او پاتې غړو يې د امان الله خان او نادر خان تر حکومت پورې د هېواد په مهمو مسایلو کې مهم رول لوبولی دی، چې د دې کتاب په وررستيو مخونو کې به ورته اشاره وکړو.

شاداد خان ساپي

د غازي محمد عثمان خان پلار شاداد خان نومېږي، چې نوموړی د خپل پلار په څېر ځيرک او يو ملي شخص و. نوموړي مروجې دينې زده کړې هم کړې وې او د معذو بابا د کورنۍ فعاله ځوان و، چې د خپلو هلو ځلو او کونښنونو او ښو اړيکو په اساس يې ځانگړی شهرت درلوده او د تگاب د خلکو مشري به يې کوله.

شاداد خان د خپل ولس سره خواخوږي درلوده او له هغوی سره يې اقتصادي او هر اړخيزې مرستې کولې، نو ځکه ورڅخه خپل قوم راضي و او د تگاب او نجراب د خلکو فيصلې به يې کولې. نوموړي ته خپل د پلار له مرگ نه وروسته دنده سپارل شوې وه، چې د تگاب او نجراب د سيمو ماليات راټول کړي او مرکزي حکومت ته يې وسپاري. شاداد خان يو جرگه مار سپری و، په تگاب کې يې لس لويې کلاگانې درلودې او د تگاب، نجراب سر بېره د سروبي د ځينو سيمو مشري هم د نوموړي په غاړه وه.

د نوموړي د کورنۍ د غړو په وينا د نوموړي شهرت او ښې اړيکې او د حکومت سره د مالياتو په برخه کې مسوليت او پر نوموړي د ولس راټوليدل دا هغه عوامل و چې د تېزین د يو شمېر خانانو يا هغه مهال يو شمېر کسانو په زړونو کې حسد او کينه پيدا

کړه. دوی خپلې متې راوغاړلې، تر څو چې شاداد خان ووژني، اخر دغه خانان چې د تيزین د سيمې اوسيدونکي و پر ده بر لاسي شول چې د شاداد خان ساتونکی ابراهيم يې د نوموړي (شادادخان) د وژلو له پاره په ۴۰۰ افغانیو راضي کړ.

کله چې شاداد خان له مالياتو سره کابل ته وخوځيده، تيزین ته تر رسېدلو مخکې د خپل ساتونکي (ابراهيم) له خوا ووژل شو او ابراهيم (قاتل) په همدغه شپه بېرته د تگاب په لور وخوځيده دا چې د شپې تياره وه ابراهيم ناڅاپه په کنده کې وغورځېده او دواړه پښې يې ماتې شوې. کله چې د شاداد خان وروڼه د نوموړي د مرگ له پېښې نه خبر شول، نو ابراهيم ته يې په همغه کنده کې دولس منه باروت خښ کړل او انفجار يې ورکړ، تر څو د هغه وجود هم ټوټې ټوټې شو او وروڼو يې بيا د شاداد خان جنازه تگاب ته راوړه او په خپل پلرنی هديره کې خاړو ته وسپارل شو.^(۲)

د شاداد خان ساپي څخه داسې اولادونه پاتې شولو چې د انگرېزانو په دويمه جگړه او د امير عبدالرحمن خان د واک پر مهال د نورستان په نېولو کې يې د هېواد په معاصر تاريخ کې ځانگړي بابونه جوړ کړي دي.

د غازي محمد عثمان د کورنۍ يو شمېر غړي د امير دوست محمد خان او شاداد خان تر منځ د مخالفت يادونې هم کوي، په تاريخي اثارو کې د دوی د مخالفت ښکاره عوامل نه ليدل کېږي، خو د امير مخالفينو هڅه کوله چې يو شمېر مشران د امير دوست محمد خان پر وړاندې راوپاروي. د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد ډگروال غلام حيدر خان د هېواد د تاريخ ليکونکي غبار د اثر «افانستان در مسير تاريخ» په حواله وايي: «ملا غلام پوپلزی چې امير دوست محمد خان بندي کړی و له

^(۲) ډگروال غلام حيدر خان د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

شخص په توگه د امنيت په راوستو کې د خلکو او حکومت تر منځ د منازعاتو په حل کېدو کې مهم رول لوبوه. د نوموړي د ځوانۍ مستې او خوږې شپې وې چې يو ځل بيا انگرېزي ښکيلاکگرو زموږ پاکه خاروره تر تهديد لاندې راوسته او د دويم ځل له پاره يې يرغل پيل کړ، چې په دې موده کې عثمان خان خپله بېړۍ د ځوانمردۍ ساحل ته رسولې وه او د انگرېز استعماري ځواکونو د يرغل وحشتناکه لړۍ د گران هېواد افغانستان له جنوب او ختيځ لورې راخوږې شوې، چې د امير شيرعلي خان واکمني يې هم له زوال سره مخامخ کړه.

د غازي محمد عثمان خان څخه اولادونه نه دي پاتې، خو د هغه وروونو او د کورنيو پاتې غړو هم د افغانانو او انگرېزانو په دويمه او درېيمه جگړه کې او د دې جگړو تر منځ چې کومې واکمنۍ رامنځته شوې دي دوی په کې فعاله ونډه درلودلې ده. کله د ځينو واکمنيو پر وړاندې په مخالفت کې واقع شوي دي او کله يې د دوی د ملاتړ په هدف هڅې کړې دي خو په ټوله کې د دوی د کورنۍ يو شمېر غړي د هېواد په معاصر تاريخ کې ځانگړي بابونه لري.

بندي خانې څخه وټيټېده، خو انگرېزانو ملاغلام له کابل څخه د ښځې په چادري کې په خره سپور تگاب ته ولېږه، تر څو شادا خان د امير دوست محمد په ضد تحريک کړي».

د محمد عثمان خان ساپي ژوند ليک

د هېواد لوی مبارز غازي محمد عثمان خان ساپي پر کال ۱۸۳۹ م کې د کاپيسا ولايت د تگاب ولسوالۍ د ښکلي درې د احمدزيو د سيمې د خانانو په کلي کې زېږيدلی دی «۵: ۲».

نوموړی د شاداد خان زوی، د معاذ الله خان لمسی، د غازي پيرمحمد خان او غازي محمد شاه خان ورور دی. نوموړی يو ځوانمرده او روڼ انده زلمی و دنکه ونه او شنې سترگې يې درلودې، چې په ډېرو سيمو کې به د نوموړي د ښې ځوانۍ او د ښو اخلاقو ستاينه کېدله.

محمد عثمان خان په ۱۲۳۰ هـ ش کال «۱۸۵۱ م» کې د ۱۲ کلو په عمر و، چې د وگړو په منځ کې به کيناسته او د استعماري ځواکونو د ظلم او ستم خبرې به يې کولې کله چې په عمر ۲۲ کلن شو، نو په بېلابېلو سيمو (پروان او د کاپيسا شاوخوا سيمې) کې به گرځېده او د ولس خلکو ته يې د انگرېزانو د ۱۸۳۸ - ۱۸۳۹ - ۱۸۴۲ کلونو ظلم او ستم روښانه کوه، تر څو خلک د انگرېزي ښکيلاک پر وړاندې را وپاروي «۴: ۲۱۷».

محمد عثمان خان د خپل نيکه په څېر په شمالي او په تگاب کې د لوی ثروت خاوند و او په همدغو سيمو کې نوموړی د هغه مهال د حکومت او د سيميزو جرگو د يومهم

کابل ته د روسيې پلاوي راتگ

د روسيې حکومت يو استازی د بريد جنرال ستاليتوف په مشرۍ کابل ته راولېږه، دا هغه مهال و چې د روسانو او انگريزانو تر منځ په سيمه کې سخته سيالی روانه وه او هندوستان د انگريزانو مستعمره وه او افغانستان د دوه سترو قوتونو په منځ کې واقع و، نو ځکه انگريزانو د افغانانو د واکمن «امير شيرعلي خان» څخه بار بار غوښتل تر څو خپل استازي افغانستان ته راواستوي او په افغانستان کې خپل سياسي کارونه پر مخ بوزي او په خپلو سياسي هڅو له دې ځای څخه د روسانو د راتگ مخنيوی وکړي.

د افغانستان د هغه مهال حکومت د انگريزانو د فريبونو څخه خبر تيا درلوده، نو ځکه په هېواد کې د انگريز نژاده استازي د اوسيدلو سره سخت مخالف و او افغاني واکمن هم

دا نه غوښتل، چې د روسانو سره کومه دوستي ټينگه کړي، مگر روسان لاس بري شول خپل استازی يې افغانستان ته راواستوه. د دغه استازي د راتگ په اړه تاريخپوه ښاغلي عطايي د ليکنې ځينې برخې په لنډيز سره را اخلو: «دغه پلاوی په ۱۸۷۸ م د جولای په ۲۲ مه کابل ته راغی. ستاليتوف امير ته يې د جنرال کوفمان ليک ورکړ او داسې يې څرگنده کړه چې دوی

د محمد عثمان خان د جگړې لومړي څرکونه

محمد عثمان خان ساپي په عمر ۲۴ کلن و، چې د هېواد په ختيځو برخو کې د افغانانو او انگريزانو تر منځ جگړې روانې وې. نوموړي د دې جگړې لپاره له خپلي سيمې (تگاب) څخه يو شمېر مبارزين وړي دي او هلته يې له انگريزانو سره سخته جگړه کړې ده.

د دې جگړې په اړه د ساپيانو په تاريخ کې ليکل شوي: «محمد عثمان خان ساپي چې له دغې شخړې څخه بريالی راستون شو نو د پيرنگي ښکيلاکي پوځونو په خلاف يې يو غښتلی هيوادنی ملي غورځنگ د يو شمېر ځوانانو په ملاتړ د تيارسی په حال کې ودراره. ولې چې محمد عثمان ساپي په دې پوهه و، چې پيرنگيانو د ليونتوب جامې اغوستي، نو په دې ترڅ کې محمد عثمان توري او کريچونه تېره کول او په چټک ډول د کاپيسا ولايت او د پروان په سيمو کې کور په کور، کلي په کلي، دره په دره د ملي خپلواکي غوښتونکي ملي غورځنگ په ځوانانو وگرځېد او هغوی د پيرنگي ښکيلاک گرو جگړې ته راوهڅول او ټول يې په يووالي د پرنګي مقابلې له پاره چمتو کړل. په دغه وخت کې د نجراب درې ساپيانو د تگاب درې ساپيانو د کاپيسا مرکز شاوخوا ساپيانو او د پروان ولايت د سيمو ملي ځوانانو د محمد عثمان خان د قومادې په انتظار ناست و او ځانونه يې د پيرنگيانو مقابلې ته چمتو کړي و» (۴: ۲۱۸).

غواړي د افغانستان او د روسيې تر منځ د دوستي تړون وکړي او په دغه تړون کې د امير شيرعلي خان د گران زوی عبدالله جان وليعهدې په رسميت وپېژني. امير داسې وگنله چې د دغه روسي هيئت له وجود څخه به د انگرېزانو په مقابل کې گټه واخلي، خو روسي هيئت افغانستان ته په در واغو واعدې ورکړې، چې هغې کې يوه داوه: تزارې روسيه به د افغانستان سره مالي او نظامي کومک وکړي البته انگرېزان د افغانستان او دروسي تر منځ د دې ټولو مذاکراتو او مکاتباتو څخه خبر و ځکه د هغوی مشهور جاسوس قاضي قادر د امير شيرعلي خان په دربار کې موجود و. څرنگه چې روسانو ستاليتوف په چلبازی رالېږلی و او امير يې استعمال کړ دا د روسانو يوه ټکي وه ستاليتوف لا په کابل کې و، چې روسانو د برلين د کانگريس پريکړه لاسليک کړه، نو په پټه يې ليک او سپری په کابل کې جنرال ستاليتوف ته را واستوه او ورته يې وويل: له افغانستان څخه په چل را ووځه او د امير سره د هيڅ شي لاسليک ونه کړي.

پر امير انگرېزي فشارونه و او روسيې هيئت له ده سره داسې واعدې کړې وه، چې دوی به ډېرې لويې قوې د امير ملاتړ ته راواستوي. وروسته چې ستاليتوف له کابل څخه لاړ او انگرېزانو د افغانستان په سرحدونو بريد وکړ، نو امير جنرال کوفمان ته خبر ورکړ هغه ورته په ځواب کې وويل د زيتون پاڼه په لاس کې ونيسه او انگرېزانو ته مراجعه وکړه يعنې له انگرېزانو سره سوله وکړه.

انگرېزانو چې د افغانستان پر سرحدونو بريدونه وکړل امير شيرعلي خان د ناروغه فکر له امله ونشو کړای چې له ۵۱ زره روزل شوي مسلح، سواره پوځ څخه کار واخلي. نوموړي دا مناسبه وگنله چې روسې ته ورشي او هلته د ولسونو ويسرانو ته د انگرېزانو

بريد رسوا کړي، خو روسانو داسې کونښن کاوه چې روسيې ته د امير د ورتگ مخنيوي وکړي او جنرال کوفمان به ډاډ ورکاوه چې انگرېزان به هيڅ کله په افغانستان بريد ونه کړي او د امير له خوا د التيماتم ځواب هم په ټاکل شوي وخت کې ونه رسیده او خپلو عسکرو ته يې امر وکړ چې د سرحد دروازې د انگرېزانو پر وړاندې خلاصې پرېږدي تر دې چې يوه پريکړه وکړي.

امير په ۱۸۷۸ م کې د دسمبر په لسمه نېټه يو لوی دربار جوړ کړ، چې په دې دربار کې ډېر قومي مشران او ديني عالمان هم و او هغوی ته يې وويل چې زه مزار ته ځم، له هغه ځايه پترزبورک ته او بيا به زه له انگرېزانو سره خپله کړنه وکړم. همدا و چې په ۱۸۷۹ م د جنوري په مياشت کې مزار شريف ته ورسېده او د فبرورۍ په ۲۱ مه د ۵۶ کلونو په عمر له دې دنيا څخه نا اومیده لاړ» (۸: ۱۱۱-۱۱۷)».

افغانستان ته د انگرېزي پوځونو ننوتل

کابل ته د روسيې پلاوي راتگ، انگرېزان ډېر په تشويش کې و، نو انگرېزانو پر افغانستان باندې يرغلونه پيل کړل بهانه يې دا وه چې د امير شيرعلي خان لخوا د التيماتوم ځواب په ټاکلي وخت کې دوی ته ونه رسیده. انگرېزانو له درې محاذونو څخه د کندهار، کرمې او خيبر څخه پر افغانستان خپل يرغل پيل کړ.

له ديره غازي خان له لارې څخه بولان، کوټه، چمن او قندهار ته را پورې وتل او د پېښور، جمروډ، علي مسجد او ډکې نه د جلال اباد په لوري راغلل او درېيمه ډله يې له کوهانټ نه د تل په لاره پيوار، ځاځي، ميدان، خوست او د لوگر په لوري يې نظامي حرکتونه پيل او درې واړو ډلو غوښتل، چې په يو وخت کې کابل ونيسي.

د قندهار د محاذ قومندان جنرال دانيلو ستورات و، دغه محاذ ۱۲ زره پوځيان درلودل، د کرمې محاذ ۱۵ زره پوځيان درلودل، چې مشري د جنرال پيردريک رابرتس په غاړه وه او د خيبر محاذ مشري د جنرال سرسامويل براون په غاړه وه چې ۲۵ زره پوځيان يې درلودل چې د انگرېزي پوځ ټول شمير شاوخوا ۶۰ زرو ته رسېده. په دې ترتيب د ۱۸۷۸ م د نوامبر په ۲۱ انگرېزانو خپل بريدونه پيل کړل. افغانستان ته په داخلیدو يې د پولو دروازې خلاصې وليدې ځکه چې امير شيرعلي خان خپلو پوځونو ته د شاتگ امر کړی و او خلک د التيماتوم څخه خبر نه و. د انگرېزانو بريدونه ناڅاپي و تر څو چې د هېواد د سيمو خلک پرې خبريدل انگرېزانو په ټولو مهمو لارو کې ستراتيژيک او مهم ځايونه نيولي و «۹: ۱۶۶».

انگرېزي پوځونو قندهار، ننگرهار او پکتيا ته د راتگ په لاره کې د افغانانو د سختو

مقاومتونو سره مخامخ شول، ډېر څاروي او عسکر يې تباه شول په جلال اباد او قندهار کې په عسکري چوڼيو کې کلابند پاتې شول. دې اوضاع انگرېزانو ته څرکنده کړه چې په نظامي زور د افغانستان ساتل ناممکن دي. لار د ليتن او د هغه نظامي افسران د دې په ځای چې هندو کش ته ورسېږي د خپل ځان د خلاصون په فکر کې شول. انگرېزانو کيوناږي په دې وگماره چې امير محمد يعقوب خان سره د سولې خبرې وکړي، د افغانستان په ختيځو او جنوبي سرحدي ښارونو کې د انگرېزانو د بريدونو څخه شپږ مياشتې تيرې شوې وې چې په ۱۸۷۹ م د می په ۲۶ مه د کابل سره د کيوناږي اړيکه ټينگه شوه او امير محمد يعقوب خان په خپله د گندمک د معاهدي لاسليک له پاره گندمک ته لاړ. که څه هم د افغانستان خلکو نه غوښتل چې د انگرېزانو سفير دې کابل ته راشي خو امير محمد يعقوب خان د می په ۲۶ مه د گندمک تړون له انگرېزانو سره لاسليک کړ «۹: ۱۶۹».

د گندمک تړون

کله چې انگریزان پوه شول، چې په زور سره د افغانستان په خاوره یو قدم پر مخ نه شي تلای، نو مجبوره شول چې د خبرو له لارې خپل هدف تر لاسه کړي نو امیر محمد یعقوب خان ته یې د خبرو وړاندیز وکړ، همغه و چې خپل اهداف یې په یو تړون کې راټول او په محمد یعقوب خان باندې یې لاس لیک کړل له دې لارې انگریزان خپلو موخو ته ورسېدل.

انگریزان په نړۍ کې سخت غچ اخیستونکی قوم دی گندومک یې ځکه دغه تړون لپاره وټاکه چې نژدې ۴۰ کاله وړاندې د دوی ۱۷ زره عسکر همدلته له منځه تللي و او ویاړونه یې د گندومک په سیمه کې د خاور سره خاورې شوي و «۸: ۱۲۳».

د تړون د لاسلیک پر وخت یو شمېر افسران او نظامي قوې هم ور سره وې. سرلیوس

کیوناري د نورو سیاسي کسانو سره هم حاضر و. دغه تړون د لاندې ما دو په بنا د انگریزانو او امیر محمد یعقوب خان او د هغه د متعلقاتو تر مینځ د تلپاتې دوستۍ د ټینګښت په موخه لاسلیک شو.

د تړون مادې په لاندې ډول ذکر شوي دي:

۱- له هغې ورځې څخه چې معاهده د دواړو اړخونو څخه تصدیق کېږي، د برطانیې د حکومت او د افغانستان امیر، د هغه ځیناستو او نورو متعلقاتو تر مینځ به دایمي سوله او دوستي برقراره وي.

۲- د افغانستان امیر او د هغه اتباع تعهد کوي، چې د معاهدې د تصدیق وروسته به ټولو هغه کسانو ته عمومي عفو اعلانوي، چې د جنگ په دوران کې د انګلیس د عسکرو په طرفدارۍ ولاړ و. دوی چې په هره درجه او مرتبه کې وي د مجازاتو څخه محفوظ دي. لکه سر دار ولي، محمد خان لاتي او نور.

۳- د افغانستان امیر او د هغه اتباع ژمن دي چې د خارجي رابطې په برخه کې دې د برطانیې د حکومت د مشورې پابند وي او د افغانستان امیر حق نه لري چې د نورو هېوادونو سره روابط ټینګ کړي او د خارجي حملې په صورت کې به د انګلیس حکومت د امیر سره نظامي کومک کوي او څرنګه چې د انګلیس حکومت مناسبه ګڼله د دفاع په خاطر به پیسې او وسلې ورکوي. انګلیسي عسکر به د دفاع د کار د سرته رسېدو څخه وروسته د برطانیې قلمرو ته مراجعه کوي.

۴- د برطانیې د حکومت او عالیحضرت د نږدې ارتباط او هم د افغانستان سرحدونه د پردیو د تېریو څخه وساتي، نو د انگریز دولت لازمه ګڼله چې خپل دایمي نماینده افغانستان ته واستوي. او یو ټولګی عسکر ځان سره ولري د انگریز حکومت حق لري

برطانيې د حکومت د تسلط لاندې دي. اما دا تسلط به دايمي نه وي. د هغه ماليات به د داخلي پر داخه وروسته کال په کال د افغانستان امير ته سپارل کېږي. د برطانيې حکومت د ميچني او خيبر انتظام چې د جلال اباد او پېښور ترمنځ واقع دي په خپل لاس کې اخلي، او د هغو قبایلو د تگ او راتگ انتظام چې په دې دواړو سيمو کې قرار لري، برطانيه يې په خپل لاس کې اخلي.

۱۰ - که چېرې د افغانستان امير وکولای شي، چې خپل بشپړ اقتدار ټينگ کړي او هم د دغه تړون شرايط په صداقانه ډول مراعت کړي، نو د برطانيې حکومت به د کال ۶۰۰ زره کلداری امير او د هغه ځای ناستو ته ورکوي «۹:۶۱۱».

امير محمد يعقوب خان لاسليک د سر ليوس کيونياري لاسليک

د کيونياري راتگ کابل ته

د امير محمد يعقوب خان او د انگریزانو تر منځ د گندمک تړون په پایله کې انگرېزانو د سياسي تدبير له لارې په کابل کې د خپل استازي د شتون د پاره لاره هواره کړه او هغه شېبو ته چې انگرېزان له پخوانه سترگې په لار و په ډېره اسانۍ سره ورسېدل.

انگرېزانو خپل سفير کيونياري چې د کابل خلک يې د کمنايي په نوم يادوي، د گندومک د تړون د څلورمې مادې په اساس د ۵۶۰ ساتونکي گارد سره چې مشري يې د لفتنت همتن په غاړه وه کابل ته راغی او د امير محمد يعقوب خان د يوې عسکرې قطعې له خوا يې هر کلی وشو او په بالا حصار کې يې د امير محمد اعظم خان په قصر کې واپړول «۹: ۶۲۰».

کله چې کيونياري کابل ته راغی د مکناتين په څېر يې د افغانستان د حکومت په

چې د ضرورت په وخت خپل استازي افغاني سرحداتو ته واستوي په مقابل کې د افغانستان امير حق لري خپل نماينده د هند ويسری در بار ته او نورو هندي مقاماتو ته واستوي.

۵ - د انگریز د نوماینده گانو حفاظت به د افغانستان د امير او د هغه د اتباعو په غاړه وي او د انگلیس حکومت به تعهد کوي، چې د دوی استازي به د افغانستان په کورنيو چارو کې لاس وهنه نه کوي.

۶ - د افغانستان امير او د هغه اتباع د خپل ځان او خپل ځای ناستو له خوا تعهد کوي، چې په افغانستان کې به د انگریزي نماينده گانو او نورو کسانو سره چې د تجارت له پاره افغانستان ته تگ او راتگ کوي دوی سره بڼه سلوک کوي او په شخصي معاملاتو کې به يې لاس وهنه نه کوي.

۷ - څرنګه چې تجارت د دواړو تر منځ په مسلسلله توګه جريان لري د افغانستان امير تعهد کوي چې د تجارانو حفاظت او د تجارتي مالونو د عبور له پاره سهولتونه برابروي. د تجارت د ترقي تجارتي مالياتو او نورو په هکله به يو بيل قرارداد د يو کال په اوږدو کې لاسليک کړي.

۸ - د تجارتي روابطو او د تگ راتگ د سهولت په خاطر دواړه لوري تعهد کوي چې د کرمې څخه تر کابله پورې د تلگراف يو خط د برطانيې په لگښت غځول کېږي او حفاظت به يې د افغانستان امير په لاس کې وي.

۹ - څرنګه چې د دواړو حکومتونو تر منځ د دې معاهدې له مخې دوستي برقراره شوې ده. د برطانيې حکومت د قندهار او جلال اباد او هغه سيمې چې د برطانيې تر قبضې لاندې دي، بېرته يې سپاري، په استثنا د کرمې او پشين سيمې، چې د

د محمد عثمان خان ساپي خوب ليدل

کله چې انگرېزي سفير (کيوناري) د افغانستان په کورنيو چارو کې لاس وهنه پيل کړه، محمد عثمان خان ساپي د کيوناري په دې کړنو ډېر خور بده او بل دا چې د ده ايمان او ضمير دا نه منله چې د نوموړي د قوم پر سر دغلامی سيوری ولاړ وي، نو ځکه محمد عثمان خان به تل فکر مند ښکار بده تر څو د انگرېزانو سره په کوم ډول جگړه پيل کړي.

يوه شپه چې محمد عثمان په خپله حجره کې د لرې سيمو ميلمانه درلودل، د خوب کولو څخه يې مخکې د ميلمنو سره د کيوناري په منفي کړنو بحث کاوه نو کله چې نوموړی ویده شو، د شپې په نيمه برخه کې خوب وینی چې نوموړی (محمد عثمان خان) د کور په لور روان دی او هوا ټوله ګرد ګرد جنه ښکاري کله چې قدم اخلي په هر قدم سره ټکان خوري لکه څوک چې برق ونيسي کله چې په دروازه ورننوت ګوري چې خړې اوبه د کلا منځ ته د کلا د ديوالونو له تپرو څخه راوړي چې د کلا د لوديځ لوري ديوال راپر بوته او په ترتيب سره د کلا د برنډې او د کوټو ديوالونه راپر بوزي محمد عثمان خان لگيا دی د ډبرو لاندې د خپلې کورنۍ غړي را باسي بيا يو ځلي ټکان خوري چې پښې يې د ځمکې په تل نه لگېږي چې د کلا د ختيځ ديوال مخامخ برخه پر ده را پر بوزي چې نوموړی يوه چيغه وهي او له خوبه را وپښېږي.

نوموړی بېرته ویده شو د شپې په وروستۍ برخه کې بيا يو داسې خوب ويني چې محمد عثمان خان کله خپل باغ ته داخلېږي د باغ په مينځ کې د اور لمبې خپرې دي او هره اونه په اور کې رانغښتې ده د خپلې منګولې په خاورو ډګوي او په اور يې ور شيندي او وروسته يو تير را اخلي له هرې ونې څخه اور په دغه تير مړ کوي چې په دې وخت کې د نوموړي و رور سيد محمد هم دلته شته دی، چې د ونې له سر څخه د واوړې په شان د اور دوه غونډاري (توپ) را پر بوزي د دواړو ورونو په کاليو نښلي بيا دواړه وروونه پر اسونو سپاره دي، سپينې جامې يې په تن دي او ډېر شمېر خلک د

چارو کې لاس وهنه پيل کړه، تر هر څه د وړاندې يې د معاشاتو کار په لاس کې واخيست او داسې فکر يې کاوه چې افغانان به د نوموړي په دې عمل مات شي مګر د افغانانو غرور يې را وپاروه.

امير محمد يعقوب خان په هرات کې خپل ورور محمد ايوب خان ته احوال ورکړ چې يو ډلګی عسکر را وليږي، دغه عسکر د لارې په اوږدو کې ډېر سترې او ستومانه و، بې پيسو او وړي هم و. دوی ته ويل شوي و چې معاش به ورته په کابل کې اجراشي. دغو عسکرو سپه سالار داود شاه خان ته مراجعه وکړه هغه ورته وويل چې اوس اختيار له کيوناري سره دی، هغه په بالاحصار کې دی هغه به يې تاسو ته اجرا کړي، خو کيوناري، چې د پخوانه چل او فريب کاوه د دوی پر ورتګ وو بريد او فکر يې وکړ چې پر دوی (انگرېزانو) د پاڅون کونکو بريد پيل شو «۸: ۱۲۵».

په تگاب کې د محمد عثمان خان ساپي غونډه

د انگرېزانو په زړه کې همدا هېله وه، چې افغانستان هم د هندوستان په څېر په خپله مستعمره کې شامل کړي خو افغان مېرني او غېر تي قوم ته د انگرېز يو قدم اېښودل په خپله خاوره کې د زغملو وړ نه و. په همدې اساس په يو شمېر کليو، حجرو او جماتونو کې به اولسي خلکو د انگرېزانو سره د جگړې په اړه په خپل منځ کې هم بحثونه کول. محمد عثمان خان ساپي چې د خپل قوم مشر و لازمه يې وگڼله چې شاوخوا سيمو کې د علماو، سپين رېرو، سردارانو او ځوانانو سره د جگړې په اړه يو پلان طرحه کړي. محمد عثمان خان د غونډې د ټاکل شوې نېټې نه دوه ورځې مخکې خپلو نفرو ته اسونه ورکړل چې تر څو د کاپيسا د يو شمېر سيمو، کوهستان، کوه صافي، نجراب، بدراب، اله ساي او د لرې سيمو خلکو ته د راتگ پر مهال ستونزې نه وي. په ټاکل شوې نېټه غونډه پيل شوه چې په سر کې محمد عثمان خان وينا وکړه او د غونډې موخه يې گډونوالو ته روښانه کړه او ويې ويل: «علما او سپين رېري دي د ټولو سيمو په شمول د مجاهدينو يو عمومي مشر وټاکي تر څو د هغه په لارښونه جگړه وکړي». له دې وروسته د غونډې د گډونوالو له خوا محمد عثمان خان ساپي د عمومي مشر په توگه وټاکل شو او ټولو خلکو ژمنه وکړه چې د مرگ تر سلگي پورې به هم د ده تر مشرۍ لاندې په دې جگړه کې برخه اخلي.

په همدې غونډه کې علماو او مشرانو له خوا د وخت د لويو فرعونيانو او د سکندر او چنگيز د ظلمونو يادونه هم وشوه او د هغوی د هلاکت تصويرونه يې روښانه کړل او وروسته محمد عثمان خان خپل ولس ته وعده ورکړه چې کله دې له تگاب څخه د

دوی پسې روان دي، دوی له خپلو اسونو نه د خپل کلي د چينارونو لاندې کوزيږي. کله چې محمد عثمان خان ساپي وپښ شو درې ورځې يې روژه ونيوله د خلکو د روڼاتو پر بنا د پورتنې خوب تعبیر په لنډ ډول داسې دی، چې انگرېزانو زموږ پر هيواد بريد وکړ، په ظلم او ستم يې لاس پورې کړ، د کابل تاريخي بالاحصاريي وران کړ د کابل په زړه کې جگړو زور واخيست او د اسمايي په غره کې محمد عثمان خان او د نوموړي ورور (سيد محمد خان) د شهادت جامونه وڅښل چې دوی يې له هغه څا ی څخه په اسونو تگاب ته راوړل او د خپل کلي تر چنارونو لاندې خاورو ته وسپارل شول^(۳).

(۳) مدير امين الله خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د تگاب د خانانو د کلي اوسيدونکی.

د بالا حصار جگړه او غازي محمد عثمان خان

انگریزانو د کابل واکمنی خپله گڼله او کیوناري له نورو انگریزانو سره د افغانانو په کورنیو چارو کې لاسوهنې ډېرې کړې وې، نو محمد عثمان خان د نورو غازیانو په خبر په تگاب کې د ځوانانو په ملاتړ یو غښتلی ازادي غوښتونکی غورځنگ، د تیاری په حال کې د انگریزانو په مقابل کې درولی و د دوی وسلې تورې او چرې وې.

محمد عثمان خان په دغه وخت کې د دې ځای د روایتو له مخې د پنځه (۵) تنو ساپیانو سره د پنج شنبې په ورځ سهار وختي د تگاب له درې څخه یې مخ په کابل حرکت وکړ او د کوه ساپي په غرونو واوښتل، چې د لارې په اوږدو کې د کوه ساپي ځوانان هم ور سره ملگري شول. کله چې کابل ته ورسېدل، نو هلته یې د محمد جان خان وردگ او ملا مشک عالم سره پریکړه وکړه چې د سپتمبر په درېیمه نیټه به سهار وختی په بالا حصار باندې د ازادی لښکرې خپل بریدونه کوي.

محمد عثمان خان ساپي له هغه ځایه بېرته سروبي ته را وگرځېده، د شپې په تیاره کې له کوه ساپي څخه یې ځان تگاب ته ورسوه. هلته یې لښکرې راغونډې کړې چې د نجراب د درې مبارز ځوانان هم ور سره ملگري شول، بیا د کوه ساپي د غرونو د لارې د چرو، تورو او ټوپکو په لاس مخامخ د کابل په لور روان شول چې د دې ملي غورځنگ مشري محمد عثمان ساپي کوله.

دغه لښکرې د ټاکل شوې نېټې د جگړې په هدف د شپې په تیاره کې له کوه ساپي څخه کابل ته ورسېدې. د سپتمبر دویمه ورځ وه چې د هېواد ننگیالي زامن د محمد عثمان خان په لار ښونه، د سهار سترگه لانه وختلې، چې د کوه ساپي د

جنگ په هدف حرکت کوي تر څو چې یې انگریزان له افغانستان څخه شړلي نه وي او یا دی شهید شوی نه وي تر هغه به د تگاب په لور نه راگرځي^(۵).

د محمد عثمان خان په مشرۍ د ملي غورځنگ جوړېدل

مخکې یادونه وشوه چې انگریزانو د افغانستان د حکومت په کورنیو چارو کې لاسوهنه پیل کړه، دا اوازې د خلکو منځ ته هم رسېدلې وې، نو د دوی په دې کړنو محمد عثمان خان ساپي هم ځورېده ځکه یې د ملي پاڅون د جوړېدو پرېکړه وکړه. د کاپيسا ولایت په لویو سیمو وگرځېده، د تگاب، نجراب، محمود راقی، کوه ساپي د اوسنی کاپيسا، پروان او پنجشیر له سردرو څخه یې یو ملي لښکر جوړ کړ. محمد عثمان خان ساپي لومړی په خپلو سیمو کې د انگریزانو د جگړې له پاره لیکې منظمې کړې بیا کابل او یو شمېر نورو لویو سیمو ته لاړ هلته یې د نورو ولایتونو او سیمو له غازیانو سره خبرې وکړې او د بالا حصار د جگړې په اړه یې هم د نورو سیمو له مشرانو سره مشوره وکړه.

غازي محمد عثمان د جرائت او ځوانمردي له امله د انگریزانو په دویمه جگړه کې د ټولو غازیانو له خو مشر ټاکل شوی دی، چې د کابل په شیرپور او اسمایي جگړه کې په لومړي سنگر کې د انگریزانو سره جنگیدلی دی. په دې جگړه کې د افغانانو سره تورې وې او ځینې پخوانی اوږده ټوپک هم و، خو انگریزان د وسلو له پلوه پوره سنبال و^(۶).

(۵) مدیر امین الله خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د تگاب د خانانو د کلي اوسیدونکی.
(۶) ډگروال غلام حیدر خان د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

غره را واوښتل او د کابل په سیمه باندې رابنکته شول. د سپتمبر په درېیمه په بالاحصار یې جگړه پیل کړه. له دغه لښکر څخه د مجاهدینو یو مشر پیر محمد ساپی پر بالاحصار وروخت او توده جگړه پیل شوه. پیر محمد خان ساپی باندې کیوناري ډزې وکړې او نوموړی په دې جگړه کې تپي شو. پیر محمد خان ساپی وویل: «زما د تپي کېدو څخه څوک مه خبروئ چې د مجاهدینو روحیه کمزورې نه شي».

د نوموړي له زخم څخه ویني څڅېدې، چې محمد عثمان خان ساپی او محمد شاه خان ساپی لښکرې را ورسېدې، گوري چې پیر محمد خان سخت تپي پروت دی محمد عثمان خان او محمد شاه خان خپل ورور پیر محمد خان ته داسې وویل: «وروره ته تپي شوی یې، مور به تر هغې تا له دې ځایه څخه پورته نه کړو تر څو چې مور ټول انگریزان له بالاحصار څخه ورک کړي نه وي او ستا غچ مو اخیستی نه وي». د سپتمبر په درېیمه نېټه سهار وختي د خپل لښکر سره پر بالاحصار وروخت، درنه او سخته جگړه پیل شوه، چې د توپونو او د ډزو انگازې په ټول کابل کې خپرېدې، د محمد عثمان خان لښکرې په چټکۍ سره یې له کوم ځنډ څخه مخامخ د پتنگانو غوندې پر بالاحصار گهیځ په اونیمو بچو د درېیو غونډونو له خوا د خپلواکۍ له مبارزینو سره یو ځای یو منظم برید په بالاحصار پیل کړ.

افغانی مبارزینو لومړی پلا، د اسونو اخورونه مات او اسونه یې تیت او پرک کړل، په دې وخت کې یوې ډلې شیر پورته منډه واخیسته او له خپلو وسلو سره بېرته واپس راغلل پر بالاحصار وروختل او منظمه جگړه پیل شوه. ملي مبارزینو د انگریزانو د سفیر (کیوناري) هستوگنځی کلاند کړ، د همدې ورځې په اوږدو کې محمد عثمان

خان او افغانی مبارزین د ودانۍ سر ته وختل او له هغه ځایه یې ودانۍ ته اور واچوه. دامهال امیر محمد یعقوب خان ډېر په ډار کې ولوېده او تورن جنرال داود شاه خان یې د خپل ولیعهد (ځای ناستي) او یو څو نورو کسانو سره د جگړې د مخنیوي له پاره مبارزینو ته ور ولېږل، چې د جگړې څخه لاس واخلي خو ملي مبارزینو په ډېر قهر سره پر داود شاه خان باندې د توري گزار وکړ، داود شاه خان له اس څخه راولوید، سخت تپي شو او نورو استازو د خلکو د ملي غورځنگ د طوفان د خطرناکو څپو څخه په گرد او دوږو کې خپل ځانونه په تینسته بریالي کړل.

په دې ورځ په انگریزانو باندې د ورځې له لسو بجو نه تر درېیمو بجو پورې ډېر بد حالت و، د شپې د اته بجو نه تر نهو بجو پورې د ملي خپلواکۍ ځوانانو او د بنکیلاک گرو لښکرو تر منځ ډزې روانې وې او وروسته دواړه خواوې د خپلو تپیانو او وژل شو کسانو په ټولولو کې وې، چې تیاره خپره شوه.

په دغه تاریخي ورځ بالاحصار کې میشت انگریزان ټول له مینځه تللي و، د مړو لټولو دا بله ورځ ۱۸۷۹ م د سپتمبر په څلورمه نېټه د ځینو سوځیدلو انگریزانو مړي پیدا شول، خو کیوناري په کې چا نه پېژنده. له دې پېښې وروسته انگریزانو د درېیو لارو څخه په افغانستان برید پیل کړ او غازي محمد عثمان خان د نجراب، د ده بالي، د پروان، محمود رافي، کوهستان، تکاب، کوه ساپي او سید خیلو په سیمو وگرځېده د ځوانانو سره یې ولیدل او دوباره د جگړې په هدف یې خپلې تیاری ونيولې او له دې سیمو څخه بېرته تکاب ته لاړ «۴: ۲۲۰».

په دې جگړه کې له کیوناري سره د سفارت ۱۳۳ غړي هم وژل شوي دي «۸: ۱۲۶».

جنرال رابرتس د کابل په لور

غازي محمد عثمان خان چې د نورو افغاني مبارزينو په ملتيا انگرېزي سفارت له منځه يوړ، نو افغاني واکمن امير محمد يعقوب خان د دغې پېښې په اړه يو ليک وليکه، چې د همدې موضوع په اړه ښاغلي غبار ليکلي دي: «کله چې انگرېزي سفارت په کابل کې د هلاکت په سيند لاهو شو، نو امير محمد يعقوب خان د يو ليک په ترڅ کې د دغه سفارت د تبا کېدو خبر جنرال فريد رېک رابرتس ته ورکړه او ويې ليکل چې په کابل کې عمومي انقلاب دی، زه په خپل قصر کې کلابند يم. د دې خبر په اورېدو سره د لندن څخه لارډ ليتن ته تلگراف وشو او ويې ويل چې ملکه ستاسو په ټولو اقداماتو کې د سفارت د انتقام او د انگليس د شرف او عزت د اعاديې په خاطر له تاسو سره مرسته کوي» (۹: ۶۲۱).

لارډ ليتن رابرتس ته د کابل په لوري د حرکت امر ورکړ، او داسې نشرات يې کول، چې مور کابل ته د امير محمد يعقوب خان د حکومت د استحکام له پاره څو او د سفارت له قاتلينو څخه انتقام اخلو، خو د نورو خلکو سره هيڅ کار نه لرو.

جنرال رابرتس له پوځ سره د شتر گردن په سيمه کې د يو تصادم نه وروسته لوگر ته داخل شو، د ولسي خلکو سخت بريدونه يې وليدل، خو کابل ته نژدې شول. په چهار آسياب، سنگ نوشته کې د سختو مقامتونو څخه وروسته بن حصار ته او له هغه ځايه کابل ته داخل شول. خپله اردو يې په تپه مرنجان کې ځای پر ځای کړه او په لوړو نقطو کې يې توپونه نصب کړل، بالا حصار او نور ځايونه يې وسوځول. په ظلم، تېري او د کابل ولس په ازارولو او شهادت يې لاس پورې کړ» (۹: ۶۲۳).

همدا ډول د انگرېزانو يو شمېر نورو لښکرو د هېواد په جنوب او ختيځ کې يو شمېر سيمې ونيولې. انگرېزانو په اول د دسمبر، امير محمد يعقوب خان د انگرېزي پوځ له يوې قوي ډلې سره هندوستان ته ولېږه، له دېنه يوه اونۍ وروسته يې سردار يحيی خان، زکريا خان او وزير محمد شاه خان هم هندوستان ته بنديان ولېږل او مستوفي حبيب الله خان يې ځکه جلا وطن نه کړ، چې هغه به په افغانستان کې له انگرېزانو سره مرسته وکړي» (۱۰: ۸۷۹).

ولسي پاڅون (د ۱۸۷۹م، دسمبر)

افغانانو چې په کابل کې د انگرېزانو ظلم او ستم وليده، چې خلک يې وژل، زورول او بې کوره يې کول او هم يې د کابل تاريخي ځايونه وړانول او ورځ په ورځ د دغه ظلم لمن لاسي پراخېده، نو ولس نور دغه ظلمونه نه شول زغملی، نو د وسلو او تورو د لارې يې عملاً مبارزه پيل کړه.

کله چې انگرېزان کابل ته ننوتل، پنځه پنځوس ورځې تېرې شوې وې، افغان ولس ته روښانه شوه چې انگرېزانو د افغانستان امير (محمد يعقوب خان) هندوستان ولېږه او دوی د کابل په ښکلي ښار کې اور بل کړی، نو د افغانستان غيرتي او مجاهد ولس يو ځل بيا جگړې ته تيار شول. په هر ځای کې مجاهدينو خپل مشران وټاکل، د کابل، کوهدامن او د کوهستان مجاهدينو د محمد کريم خان، غلام قادر خان او ميربچه کوهدامني په مشرۍ، د پغمان مجاهدين د پرويز شاه خان په مشرۍ، د تگاب او نجراب مجاهدين د غازي محمد عثمان او د هغه ورور محمد شاه خان تر مشرۍ لاندې، د لوگر مجاهدين د غلام حيدر خان چرخي، د ميدان وردگ

مجاهدين د غازي محمد جان خان تر مشرۍ لاندې د غزني او زابل مجاهدين د ملادين محمد (ملا مشک عالم) تر مشرۍ لاندې، د هرات مجاهدين د ايوب خان او حفيظ الله خان تر مشرۍ لاندې د جلال اباد مجاهدين د د عصمت الله خان او حفيظ الله خان تر مشرۍ لاندې «۹:۶۲۵».

د يادو سيمو مجاهدين د انگرېزانو د ويستلو په هدف مبارزې ته تيار و، چې دوی په ټاکل شوې نېټه د انگرېزانو سره په جگړه لاس پورې کړ، په مرکز او يو شمېر نورو سيمو کې د انگرېزانو پر وړاندې عملاً مبارزه پيل کړه او انگرېزانو هم عملاً وليده چې د دې هېواد نېول او پر افغانانو حکومت کول اسانه کار نه دی او مجاهدين تر هغې وجنگيدل تر څو چې يې انگرېزان اړ ايستل چې د افغانستان له خاورې څخه د ماتې په حالت ووځي. بيا هم انگرېزانو هڅه کړې چې د خپلو سياسي هڅو د لارې په دې هېواد کې خپلو يو شمېر موخو ته ورسېږي.

له غازي محمد عثمان خان ساپي څخه د انگرېزانو غوښتنه

انگرېزانو خپل استازي د سرفراز خان په امر او لارښونه، چې نوموړي (سرفراز خان) د غازي محمد عثمان خان له کورنۍ سره د دوستۍ اړيکې درلودې. سرفراز خان انگرېزانو ته ويلي و چې د تگاب خلک زموږ دوستان دي او هغوی به له تاسو سره مرسته وکړي. دغه استازو د تگاب له خلکو او محمد عثمان څخه غوښتنه درلوده چې د انگرېزانو پر وړاندې له مبارزې لاس واخلي.

د ساپيانو په تاريخ کې دې موضوع ته هم اشاره شوې ده: «انگرېزانو سرفراز خان نومي سړي ته، درې لکه روپۍ ورکړې، چې دا سړی د غازي محمد عثمان خان د خپلوانو څخه و، چې پيسې محمد عثمان خان ساپي ته ورکړې او هغه له جگړې لاس واخلي. محمد عثمان خان ساپي او د ده ورور محمد شاه خان ساپي د ازادۍ د لارې ټول مبارزين را ټول کړل او د انگرېزانو د پيسو دوکه يې ورته څرگنده کړه» «۴:۲۲۲».

د غازي محمد عثمان د کورنۍ غړی ډگروال غلام حيدر خان وايي: «چې سرفراز خان د غازي محمد عثمان خان ماما له انگرېزانو څخه پېسې راوړې وې، تر څو غازي محمد عثمان په افغانستان کې د انگرېزانو سره مخالفت ونه کړي».

کله چې محمد عثمان خان، د انگرېزانو او سرفراز خان په هدف خبر شو له ډېره قهره يې په خپل ماماد سوک وار وکړ چې د خولې ژامه يې ماته شوه او د پيسو سره يې بېرته انگرېزانو ته ولېږه او څو تنه يې هم ووژل او هغوی ته يې داسې خبر ولېږه، چې د افغانستان په هر گوټ کې ستاسو د اوسېدو سره مخالف يم او د لوی خدای (ج) په

غازي محمد عثمان خان د شپږپور په جگړه کې

غازي محمد عثمان د يو شمېر نورو افغاني مبارزينو سره يو ځای کابل ته ورسېده او په کابل کې د شپږپور په انگرېزانو يې بريد پيل کړ، چې انگرېزانو د شپږپور په چوڼيو کې اړولې و، مگر د مجاهدينو د وسلو د نشتوالي له کبله د شپږپور چوڼی نيول گران و. د هېواد زړورو غازيانو مخامخ د تورو او چرو څخه په استفاده په شپږپور حمله وکړه.

محمد عثمان خان د ۱۲۹۶ هـ ق د روژې په (۱۶) مه، چې د ۱۸۷۹ م د سپتمبر د درېيمې نېټې سره سمون لري د دغه بريالۍ جگړې وروسته بيا د انگرېزانو مقابلې له پاره ده د خپلې سيمې د ځوانانو په ملاتړ تياری ونيوه، چې د تگاب د درې ساپيانو او د کوه ساپي سيمې د محمود راقی، د سيد خيلو، پروان پنجشير ځوانانو ورسره ملگري وو، چې په ۱۸۷۹ م کې د دسمبر په يولسمه نېټه له تگاب څخه راوخوځېده او د نورو سيمو ننگيالي ځوانان په ټاکل شوي وخت د لارې په اوږدو کې سره يو ځای شول.

دغه د ازادۍ حرکت څخه چې د انگرېزانو جنرال مکفرسن خبر شو، چې زمريالی غازي محمد عثمان خان ساپي د يو لوی زورور لښکر سره د کابل پر لور روان دی، نو د ده پر زړه د ډېرې ويرې نه د تبې په خپر لږزه راغله، جنرال مکفرسن ډېر زړه نازړه د محمد عثمان خان ساپي سره په جگړه لاس پورې کړ.

عثمان خان ساپي د مکفرسن لښکرې د يو څه مجاهدينو ځوانانو سره په جگړه بوختې ساتلې وې چې په زرگونو ملي ازادي غوښتونکو ځلميانو د غازي محمد عثمان

مرسته په ستاسي ښکيلاکگر پوځ د تورې په زور له افغانستان څخه وباسم.

د انگرېزانو قواوې په نغلو کې ولاړې وې او غازي محمد عثمان خان هم د خپلو مبارزينو سره ورغی او انگرېزانو د نغلو او غيبي بابا د سيمو په منځ کې سنگر نيولی و، چې محمد عثمان خان او د ده مبارزينو په ډېره زړورتيا سره جنگ شروع کړ او جگړې يو سخت حالت غوره کړ ځکه د ملي مبارزينو څخه انگرېزان په دومره ويره کې شول چې ځانونه يې، د سيند اوبو ته واچول او مړه شول، ځينې انگرېزان د غازي محمد عثمان خان د تورې له امله ووژل شول. همدا ډول په دې جگړه کې د سروبي خلکو د محمد عثمان خان په امر او لارښونه چې د ده خپلوان و د نغلو د لارې پر انگرېزانو بريد وکړ او ټول انگرېزان يې له منځه يوړل. له دې وروسته غازي محمد عثمان د تگاب، نجراب او د سروبي مجاهدينو سره يو ځای د تيزين سيمې ته داخل شو او هغه کسان چې د انگرېزانو ملا تړي و، هغوی يې ارامه کړل د خپلو تورياليو مبارزينو سره يو ځای د تنگي د غار د لارې کابل ته لاړ^(۷).

(۷) ډگروال غلام حيدر خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د کابل د حربي ښوونځي پخوانی استاد.

خان په مشرۍ د دسمبر په ۱۲ مستقيماً د کابل پر شيرپور را وخوځېدل او د خير خانې د لور نه را روان شول، دا چې برطانوي ښکيلاکگرو لښکرو د کابل کلکې مهمې مور چې نيولې وې، په دې ويره کې شول چې د ښمن دغه حرکت يو تکتیکي حرکت دی، نه ويل کېږي چې زموږ يو شمېر قواوې به په ډزو کې مصروفې وساتي او نورې قواوې به د شير پور چوڼۍ ونيسي، ځکه د شير پور قومندانۍ د انگریزانو قومندان رابرتس په غاړه واخيسته، د دسمبر په ۱۲ مه د غازي محمد عثمان خان ساپي قواوې شيرپور ته راټږدې شوې په دې ځای کې يو غږ اوچت شو، چې غازي محمد عثمان خان ساپي لښکرې د شيرپور په در وازه مخامخ را روانې دي.

په دې وخت کې امپريالستي ښکيلاکگرو پوستې چې د چوڼۍ په شاوخوا کې پرې وې ځينې يې له کوم مقاومت څخه پرته چوڼۍ ته وتښتيدل. د دوی د تښتې عامل دا و چې پخوا انگریزانو ته د سپټمبر ۱۸۷۹ م د تاريخي ورځې جگړه کې په پوره ډول څرگنده او جوتې شوې وه چې غازي محمد عثمان خان ساپي د انگریزانو کلک دوښمن دی او د خلاصېدو چانس ور څخه په هيڅ ډول نشته، چې پرنگي عسکر يې په جگړه کې په مخ ورشي بې له سر څخه يې بل ځای په توره نه پرېکوي. په دغه وخت کې انگریزانو د غازي محمد عثمان ساپي په وژلو پسې ډېر جاسوسان واچول. د غازي محمد عثمان خان ساپي د ملي حرکت لښکرې چې په خير خانه مېنه راوښتلې، په دې ترڅ کې محمد عثمان خان او د ده ورور محمد شاه خان ساپي د ازادۍ د لار ټول ملي مبارزين را غونډ کړل او د انگریزانو د پيسو دوکه يې ورته په ډاکه کړه.

غازي محمد عثمان خان د خېر خانې نه په شير پور حمله وکړه او خورا سخته جگړه پيل شوه هر څومره چې انقلابي مبارزينو زيار وويست د لوديځ له خوا د شير پور په چوڼۍ بريالي نه شول او ډېره تو ده جگړه روانه وه چې محمد عثمان خان سم له واره د خير خانې مېنې د خواجه بغرا په کلې کې يوه جرگه جوړه کړه، په جرگه کې د ملي مبارزينو څخه ميربچه خان، جلندر خان، سمدره يې، برزه خان، سمندر يې فتح خان باياني، محمد شاه خاه خان ساپي د محمد عثمان خان ورور، سرور چاريکاري، شېر د وریش خان، باقشقاري، محمد شاه خان کالونگه، محمد اعظم خان باياني او عبدالواسيع باياني ټولو گډون وکړ او د جرگې په پای کې دا رنگه پريکړه وشوه چې د هېواد ملي مبارزين دې په دوه برخو ووېشل شي، چې يوه برخه دې د شير پور په چوڼۍ ورشي او چوڼۍ دې د اور لاندې ونيسي، دويمه برخه دې د خواجه بغرا د کلي څخه خواجه رواش کلابند کړي، او ځانونه دې د بي بي مهرو غونډۍ ته ورسوي او د هغه لورې څخه دې د شير پور انگریزې قواوې تر اور لاندې راولي. د جرگې په پای کې د مبارزينو له خوا د دې دواړو محاذونو عمومي قومندان غازي محمد عثمان خان وټاکل شو نور ځوانانو په ډېره چټکۍ سره خپل ځانونه ټاکلو ځايونو ته ورسول او ټينگې مورچې يې ونېولې.

د لوديځ له خوا د مخه جگړه روانه وه، چې د بي بي مهرو غونډۍ ځوانانو ته دا امر د محمد عثمان خان له خوا ورکړل شو، جگړه دومره زياته سخته شوه چې د کابل فضا تورو لوگيو نېولې وه او دوېرې تر اسمانه پورې پورته کېدلې هغه ملي مبارزينو چې جنرال مکفرسن انگریزي قواوې په جگړو کې بوختې ساتلې وې، د محمد عثمان

خان د لښکرو تر شا يې جگړه رواړه او د محمد عثمان خان لښکري يې په منځ کې ايسارې کړې په دې ځای کې توده جگړه روانه وه چې د مير بچه خان په مشرۍ يو لوی ټولگي ځوانان د جگړې ډگر ته را ورسېدل او يوه گډۍ لا تېره نه وه چې د شپږ پور مخې ته د وينو ډنډونه جوړ شول.

د پرنګيانو د مرو ډبرې جوړ شوې په دغه وخت عثمان خان ساپي پرله پسې په مبارينو نارې وهلې او قوماندې يې ورکوله چې مخ پر وړاندې حرکت کوي. دا ورځ په کابل کې ډېره سره او توده ورځ وه چې د توپونو او ماشينګرو غږمبار جوړ و، او د جگړې کړۍ ورا په ورا تانګېدله د ښکيلاکګرو لښکرو برچې په خپلو توپکونو نصب وې، مگر د خپلواکۍ مبارزينو تېرگي، چرې او تورې دې جنگ ته د ځان سره د پرنګيانو پر وړاندې راوړې وې، جگړه نېغه لاس پر لاس ونېسته او خورا زيات انګريزان يې توتې توتې کړل، جنرال مکفرسن د خپلو قواو د خلاصون لاره وموندله په تېښته بريالی شو، او چوڼۍ ته يې ځان ور ورساوه، خو په پای کې جنرال رابرتس انګريزي افغاني سردارانو کلابند کړ. په همدې ډول ټول انګريزي عسکر يې په چوڼيو کې ور غونډ کړل او د شير پور چوڼۍ يې تر کلابندۍ لاندې ونيوله» «۴: ۲۲۰-۲۲۳».

ښاغلي غبار ليکلي: «وروسته له هغې چې ملي قواو خپل دوښمن ته ماته ورکړه او هغو يې په شيرپور چوڼيو کې ځای پر ځای کړل، ملي لښکري د کابل په ښار کې داخلي شوې، د تره خيلو خلکو تپه مرنجان او د لوگر خلکو د سپه سالار غلام حيدر خان چرخي په مشرۍ د بالا حصار مرکز ونېوه، تحت شاه او د شپږ پور دروازه يې مستحکمه کړه او همدارنگه د ملامشک عالم او د جنرال محمد جان خان په لاس کې هم د کابل ښار و او جنرال رابرتس يې د لېوه په څېر د شير پور په قفس کې ملي

ځواکونو بندي کړ و» «۹: ۶۵۴».

کله چې غازي محمد عثمان خان د خېر خانې د خواجه بغرا په کلي کې د مجاهدينو عمومي مشر وټاکل شو نو غازي محمد عثمان خان داسې فيصله وکړه چې د تګاب، نجراب، کوهستان، يعنې د کاپيسا، پروان، پنجشير او د کابل مجاهدين دې له ما سره په اول خط کې حمله وکړي، د لوديځو او جنوبي سيمو مجاهدين دې د جنرال محمد جان خان وردگ او ملامشک عالم په مشرۍ په دويم خط حمله وکړي^(۸).

په آسمايي غره کې د غازي محمد عثمان خان جگړه

د افغانانو لوی مبارز غازي محمد عثمان ساپي د شپږ پور له جگړې څخه وروسته د آسمايي پر غره حمله وکړه چې دا يوه مهمه څوکه او په دې څوکو کې انګريزانو توپونه نصب کړي و، چې د کابل ټول ښار کې مجاهدين ترې گرځيدی نه شول څرنگه چې مجاهدين د آسمايي د غره د پرنګيانو څخه ډېر تنگ و، نو محمد عثمان خان په ډېر قهر له دوی څخه د خپلو لښکرو د وينو په توبولو دا غر ونېوه.

ښاغلي عبدالملک د دې جگړې په اړه ليکلي: «آسمايي غر د کابل ښار په منځ کې پروت دی، دا غر په ۱۲۹۶ هـ ق چې د ۱۸۷۹ م سره سمون لري، د انګريزي قواوو په لاس کې و، محمد عثمان خان د شپږ پور په جگړه بوخت او په همدې ډول ملامشک عالم او غازي محمد جان خان وردگ لښکرو په آسمايي غره باندې يرغل وړ و او توده جگړه يې پيل کړه. دوی تر هغه وخته پورې بريالي و، چې محمد عثمان خان په شپږ پور کې ستر برياليتوب تر لاسه کړ او بيا محمد عثمان خان د آسمايي غره خوا ته مخه وکړه.

(۸) ډګروال غلام حيد خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی و او د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

غازي محمد عثمان خان ساپي په سملاسي ډول خپلې قواوې منظمې او هر ټولې ته يې مورچلې وټاکلې په ۱۸۷۹م کې د دسمبر په څوارلسمه نېټه محمد عثمان خان د هېواد د ملي خپلواکۍ د غورځنگ سرښندنکو ته قوماندې ورکړه چې مخ پر وړاندې لاړ شي، د آسمايي د غره مبارزين په خورا زړور توب د آسمايي غره ته ور وختل چې تر دغې وخته پورې د ښکيلاکگرو په لاس کې و.

محمد عثمان خان توره له ټېکې څخه راويستله او په لاس کې يې وه، چې د جگړې پيل کې ده د يو انگرېز په کوپړۍ وار وکړ او دوه ټوټې يې کړه او د سختې جگړې وروسته يې د آسمايي غره ونېوه او دغه انگرېزې لښکرې چې د آسمايي د غره په څوکه کې پرته وې ټولې محمد عثمان خان په خپل توره ټوټې ټوټې کړې او اسمايي غره يې ونېوه» «۴: ۲۲۳».

په سراج التواريخ کې راغلي: «د يوې ورځې په موده کې انگرېزان د ملت د ويرې نه تيت او پرک شول سبا ورځ محمد عثمان خان ساپي د تکاب او نجراب د خلکو سره کابل ته راوړسېده په ډېره زړور تيا سره يې د اسمايي غره چې د انگرېزانو په لاس کې و پرې ورغی، او په ډېر قهر سره يې اسمايي غره له انگرېزانو څخه ونېوه او کومو انگرېزانو چې د غره د کلاو څخه دفاع کوله ټول يې په تبغ مړه کړل» «۱۱: ۳۵۸».

کله چې د جنرال محمد جان خان قواوې واصل اباد ته ورسېدې چې د شير پور په قلعه حمله وکړي خو د غازي محمد عثمان خان قواوې د اسمايي له غره څخه د شېر پور کلا انگرېزان د شديد بريد لاندې راوستي و او دې ته يې اړل کړل چې د شېر پور کلا څخه تېښته اختيار کړي «۶: ؟»

عبدالمالک ساپي ليکي: «څرنگه چې د آسمايي غره د محمد عثمان خان ملي

مبارزينو ونېوه، په دې سخته جگړه کې د کابل ټول ښار نورو افغانانو لاس ته راوړ، په دې سخته جگړه کې د کابل څلور سوه ښځو هم برخه اخيستې وه چې پر سرونو باندې يې د جگړې ډگر ته اوبه او ډوډۍ وړلې. دا داسې تاريخي جگړه وه چې په دغه غره ځوانان پرله پسې راختل او آسمايي غره يې له انگرېزانو څخه بيخي پاک کړ، خو په ۱۸۷۹ م کې د دسمبر په پنځلسمه بيا انگرېزان د شير پور د چوڼۍ څخه راووتل او د کابل ښار خوا ته يې يرغل يوړ چې په ظلم او ستم يې يو ځل بيا لاس پورې کړ. په دغه وخت کې محمد عثمان خان د اسمايي په جنگ کې ښکېل و او دوی (انگرېزان) په خلکو ظلم او ستم پيل کړ، نو د کابل ښار ښځو او نارينه و، ځوانانو او ماشومانو به نارې او سورې وهلې چې ای! محمد عثمان خانه څه شوې؟ انگرېزانو ستا د تورې شرنګ هېر کړی دی، او بيا يې جگړه راوړه.

په دغه وخت کې غازي محمد عثمان خان د افغاني ملي مبارزينو ته بيا قومنده ورکړه او جگړه خورا توده شوه، محمد عثمان خان په ډېره مېړانه وجنگېده او ملي مبارزينو ته يې نارې وهلې چې مخ پر وړاندې روان شئ، تر شاه ونه گورئ او خپله غازي محمد عثمان خان توره په لاس، سترگې يې سرې شوې وې چې د انگرېزانو سره يې لاس په لاس جگړه پيل کړه، چې غازي محمد عثمان خان په يو وار سره له يوه نه نيولې تر درې کسو انگرېزي ککړۍ پرې کولې او په دغه انگرېزي لښکرو کې توره په لاس داسې ورگډ شو چې کوڅې ويستلې او د وينو لښتې لښتې روان و، چې غازي محمد عثمان خان ډبرې (تيرې) ته تکیه وکړه او د جگړې د ډگر يو ځلمي مبارز ته يې مخه کړه چې هلکه! ورشه اوبه راوړه چې ويې څښو.

بيا يې قومنده ورکړه چې مخ پر وړاندې! په دې ځای کې انگرېزان بيا تېښتې سره

شاه خان د آسمایي په په غره برید وکړ، له انگریزانو څخه د آسمایي غر ونېوه، انگریزان یې دومره ووژل لکه د غره د ځمکې پر مخ چې تیرې پرتې وي، نو رابرس بهرته د غره د نېولو له پاره یوه قوي حمله وکړه، دغه غر یې د توپونو لاندې ونېوه چې مجاهدينو ډېر مقاومت وکړ. محمد عثمان خان ساپي د لښکر په سر کې، پیش قبضه په لاس کې وه د انگریزانو په توپخانه د سیلاب په څېر روان و، چې ناڅاپه د توپ پر گولی ولگېده، د انگریزانو سره په دغه جنگونو کې د کوهستان، کوهدامن، تکاب، نجراب، پنجشیر او د غوربند مجاهدين زیات شهیدان شول» «۹: ۶۵۵»

وروسته د غازي محمد عثمان خان د شهادت نه مجاهدينو د کابل په شاوخوا پر انگریزانو د کلابندی کړی راتنگوله او د جهاد ادامه درلوده، دغه وخت کې مجاهدين د غازي محمد عثمان خان په شهادت سره خفه و، مگر د ملي سربښندنې احساسات یې لاسپسې راوپارول، خو دده د وفات سره د مجاهدينو تر منځ یوه خلا رامنځته شوه. د انگریزانو هم دسیسې جوړولې. نو ځکه مجاهدين د یو قومي مشر د انتظار شپې شمېرلې چې عبدالرحمن خان د بخارا څخه افغانستان ته راغی د مجاهدينو سره یو ځای شو، پروان ولایت ته راو رسېده د غزا اعلان یې وکړ مگر په پټه یې د انگریزانو سره خبرې شروع کړې وې.

انا لله وانا اليه راجعون

په دې جگړه کې د نوموړي سره د ده ورور سید محمد خان ساپي، اته کسه نور تکابیان هم شهیدان شول بیا د غازي محمد عثمان خان او د غازي سید محمد خان د دواړو وروونو جنازې د دوی بل ورور او د مجاهدينو مشر محمد شاه خان د تکاب د نور شهیدانو سره یو ځای د تکاب ښکلې درې ته یوړل او په خپلې پلرنې هدیره کې د خانانو په کلي کې د عمومي سپرک تر څنګ د یادې درې لويديځې خوا د غره په لمن کې کې په خورا درنښت سره خاور ته وسپارل شول.

په همدې جگړه کې یو شمېر غازیان د سختې جگړې له امله د مراد خانې اوسیدونکو ته پناه وړې وه، د دې خلکو له خوا انگریزانو ته په لاس ورکړل شول او ټول ووژل شول، چې د دوی مقبرې دارګ د باغ د شمالي برخې د دیوال په بیخ کې شته دي او د امیر عبدالرحمن خان په امر گنبده پرې جوړې شوې ده» «۲: ۱۰۰».

میر غلام محمد غبار لیکي: «کله چې غازي محمد عثمان خان او دهغه ورور محمد

ورسوي او انگریزان چې د کوم هدف په موخه افغانستان ته داخل شوې وي، دلته یې ډېر مالي او ځاني زیانونه ولیدل او د یو کال او نهه میاشتو وروسته یې د خپلې جگړې لمن ټوله کړه او د نظامي جگړې پر ځای یې خپلو سیاسي تدبیرونو ته پام واړوه» ۹: ۶۶۸.

د غازي محمد عثمان خان مزار

د غازي محمد عثمان خان او دهغه د ورور سيد محمد خان قبرونه څنگ په څنگ د تگاب د نوروز خیلو په سیمه کې د خانانو په کلي کې د عمومي سپرک تر څنگ د پخو خښتو د گمبزي لاندې څښ دي، چې د دوی پر مزار د حامد کرزي داوس مهاله حکومت (۱۳۸۴ هـ ش) کې د کاپيسا ولايت څخه اولسی جرگې ته نوماند انجینر سعدالله خان «سعدی» له خوا په عصري ډول پرې کار روان دی.

قبرونو ته ورتگ د کومې ستونزې له پاره داسې عملونه د اسلامي شریعت په رڼا کې رواوالی نه لري او ډېرو سیمو کې دا رسم او رواج گرځیدلی دی. د غازي محمد عثمان خان او د ده د ورورو مزار ته د تگاب، نجراب، اله سای او د یو شمېر لرې سیمو څخه گڼ شمېر کسان نارینه او ښځینه راځي چې د نوموړو سیمو خلک زیاتره د پنجشنبې او جمعې په ورځ د اولسي دودونو په رڼا کې د دوی پر مزار شمعی بلوي. مگر ځینې کسان د نومیالي غازي د مزار د لیدلو په هدف راځي ځکه د خلکو په زړونو کې د نوموړي په کارنامو سره مینه رامنځته شوې ده.

همدا رنگه د انگلیستان په اداره کې د ډیزیرایلي په ځای د گلیدستون حکومت جوړ شوی و، او تاکید یې کاوه چې د امیر عبدالرحمن ان سره باید اړیکې ټینګې شي. انگریزانو غوښتل چې قندهار د افغانستان ځینې بیل کړي او د کویټې سره یې یو ځای کړي، چې غازي محمد ایوب خان په قندهار کې پر انگریزانو یوه سخته

حمله وکړه چې ډېر شمېر انگریزان یې لمنځه یوړل او د قندهار د بېلېدو مسله یې د انگریزانو په تباهی بدله کړه او غازي ایوب خان د میوند د لوی فاتح لقب وگټه همدا ډول د ملالی نوم هم په دې جگړه کې ښه وځلیده.

امیر عبدالرحمن خان د انگریزانو سره موافقه وکړه او رسماً د افغانستان پاچا وټاکل شو او د انگریزان حمایت او ساتنه یې په یو خارجي سیاست کې ومنله، نوموړي په ډېرې بېړۍ سره د انگریزانو ځینې شرطونو ته غاړه کېښوده تر څو خپل ځان واک ته

د غازي محمد عثمان خان په نوم نومونې

کله چې په لومړي ځل په تگاب کې ښونځی رامنځته شو، د تگاب مرکزي سيمې ښونځی د تگاب ولسوالۍ د تعمير بازار په ختيځه څنډه کې د تگاب د علماو، مجاهدينو، سپين ريرو، قومي مشرانو او نور ځوانانو لومړنی ښونځی د يوې غونډې په ترڅ کې د غازي محمد عثمان خان په نوم ونوموه او د وخت په تېرېدو سره په نوموړې ښونځی کې منځنی او ثانوي زده کړو لړۍ هم پيل شوه او د نوموړي په نوم د تگاب مرکزي يا لومړنی لیسې رامنځته شوه چې د غازي محمد عثمان خان په نوم ونومول شوه او هم د نوموړي يو انځور د پوهنې وزارت په ودانۍ کې نصب شوی و، چې د نوموړي د انځور په ليدلو به ډېرو خلکو ته د نوموړي تېرې کارنامې ياديدلې.

د ډاکټر نجيب الله د حکومت په دوره کې د غازي محمد عثمان خان يو انځور د کابل د ښاروالۍ په لويديځ ديوال لگيدلی و او کله چې په افغانستان کې نورې ادارې يا نظامونه رامنځته شول د نوموړي پسې شعرونه ويل شوي، په يو شمېر کې ثبت شوي هم دی او کله چې به د ملي مسایلو په اړه په تگاب کې غونډه جوړېدل نو ويناوالو به د غازي محمد عثمان خان ډېره ستاينه کوله.

د حامد کرزي د اوسني جمهوريت په دوره «۱۳۸۵ هـ ش» کې په کابل کې د دولتي لوړو پوړو چارواکو له خوا د ده په نوم د کارته پروان په سيمه کې د نادرې لېسې په لويديځه برخه کې يو واټ ونومول شو.

اوسمهال د نوموړی د کورنۍ يو غړي ډاکټر محمد ايوب ساپي د کابل په چهاراهي قمبر سيمه کې څو بستريز روغتون د غازي محمد عثمان خان ساپي په نوم جوړ

کړی دی. همدا ډول د تگاب د روڼ انده شخصيت (پښتونيار صيب) له خوا په جلا او ځانگړو کليو کې د نوموړي انځور هم چاپ شوی او خپور شوی دی.

غازي محمد عثمان خان د شعرونو په هنداره کې

د ملي اتل غازي محمد عثمان خان په اړه د هېواد ډېرو شاعرانو شعرونه ويلي دي، چې د هېواد ملي خپلواکۍ پر ورځ هم د ده په ياد شعرونه ويل کېږي. په تېره بيا هغه وختونو کې چې زموږ هېواد ته ښکيلاکگر د ښکيلاک په سترگه گوري. د گل ملا همکار يو شعر چې د وحدت په ورځ پاڼه کې په ۱۹۹۶ م کې د می په ۴ مه د غازي محمد عثمان خان په ياد، تر عنوان لاندې چاپ شوی و او د نوموړي کارنامې يې په خپل شعر کې داسې انځور کړې دي.

د غازي محمد عثمان خان ساپي په ياد کې

شاعر گل ملا (همکار)

يوه قيصه مې ده ليدلې | په دوښمن کړي غورځنگونه
 په کتاب کې ده راغلې | په وطن کوي ننگونه
 دولسووه اونويوم | سم د لاسه را روان شو
 او په مياشت د محرم | عثمان خان مر د ميدان شو
 اسمايي د غره د پاسه | په دوښمن کړي غورځنگونه
 جهاد پيل شو له اخلاصه | په وطن کوي ننگونه
 سر اوچت محمد عثمان که | د توپونو په گولو
 چې دوښمن يې حق حيران که | سيمه ونيوه لوگو
 اسمايي د غرونو شېر و | د انگرېز سپاهيان يې مړه کړه
 دی د خپله سره تېر و | په سپيرو خاورو يې ماړه کړه
 داسې شېر چې شمشېرز و | دا هغه محمد عثمان و
 غزاگانو کې تووزن و | غيرتي ځوی د افغان و
 يوه ورځ دوښمن له لوري | يوه ورځ چې سپين سحر شو
 قاصد راغلو که يې گورې | رابنکاره په اسمان نمر شو
 ويل يې لاره راته راکړه | پر غليم يې يرغل وکړ
 مور خونې په دا سو دا کړه | تصرف يې په هغه غره کړ
 اشرفی به درته درکړم | دغه کوه اسمايي و
 تا به خونې په سيم او زر کړم | جنگيدلي پرې ساپي و
 دا وينا لا خلاصه نه وه | تر هغې چې په سنگر و
 چې په سوک يې خوله کړه وه | په نصيب د ده ظفر و
 د قاصد زامه شوه ماته | ده سره اته ياران و
 د ده خونه شوه مراته | دېرنامتو غازيان و

د غازي محمد عثمان خان ساپي تر شهادت وروسته د ده يو قومندان د تگاب په ښکلي سيمه کې چې د غازي محمد عثمان خان نژدې ملگری و او په لړمي سره يې شهرت درلوده، کله چې قومندان لړمی په يوه جگړه کې مړ شو، نو د سيمې خلکو به په ترنم داسې ښکلي الفاظ له خولې څخه ويستل:

دا لړمی به دې څوک جگ کړي له ميدانه
 غازي محمد عثمان خانه
 همدا ډول اوسمهال چې کله د تگاب سيمو ته د هېواد له جنوبي برخو څخه يو شمېر سوالگرې ښځې راځي او د يو کور مخ ته د سوال له پاره ودرېږي نو داسې الفاظ په لور اواز سره زمزمه کوي:

ارمان ارمان که ته مړ نه وای عثمان خان غازي
 دا ستا د لاسه کمپنی ته گوره، گانې راځي^(۹)

(۹) مدير صيب امين الله خان د غازي عثمان د کورنۍ غړی او د تگاب د خانانو د کلي اوسيدونکی.

غازي پير محمد خان ساپي

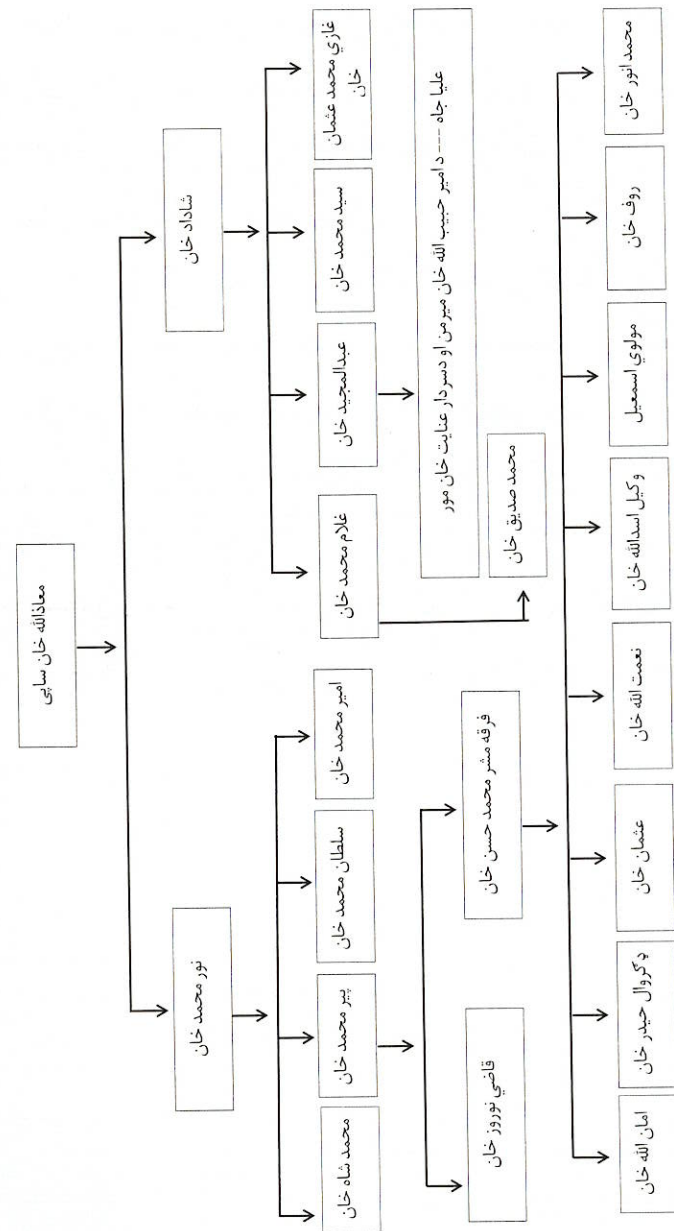
د غازي محمد عثمان خان د پلار له وفات نه وروسته د ده مور نور محمد خان ساپي په نکاح کړه، چې پير محمد خان او امير محمد خان د غازي محمد عثمان خان د مور له پښت نه وروونه دي او د پلار له پښت نه د کاکا زامن دي.

غازي پير محمد خان ساپي د کاپيسا او پروان په مجموع کې د ټول افغانستان مشر و، نوموړي د تگاب د نننۍ کاپيسا او د پروان د سيمو د مالياتو د ټولولو دنده درلوده. غازي پير محمد خان د غازي محمد عثمان خان سر د ملي غورځنگ په جوړولو کې ډېره مرسته کړې ده او د مجاهدينو يو اتل مشر تېر شوی دی.

کله چې غازي محمد عثمان خان پر بالاحصار د نورو افغاني مبارزينو سره يرغل وکړ، نو پير محمد خان ساپي مخامخ پر بالاحصار ور وخوت او توده جگړه پيل شوه چې نوموړی (پير محمد خان) د انگر يزانو په ډزو زخمي شو او ويې ويل چې څوک زما د تپي کېدو نه مه خبروی ځکه، چې د مجاهدينو روحیه کمزورې نه شي. کله چې غازي محمد عثمان خان او غازي محمد شاه خان خپل ورور وليده چې زخمي پروت دی نو دوی داسې وويل چې مور به اوس ټول انگر يزان د بالاحصار څخه ورک کړو. پير محمد خان ساپي ته غازي امان الله خان بابا ويل ځکه چې د ده ورېره «عليجاه» د عبدالمجيد خان لور د عبدالرحمن خان ځوی، حبيب الله خان ميرمن وه چې د دوی ځوی معين السلطنه عنايت الله خان و.

کله چې حبيب الله خان په کله گوش کې په شهادت ورسېده، نو سر دار نصر الله خان په ننگرهار کې د پاچاهي اعلان وکړ، په دې وخت کې غازي پير محمد خان

د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ شجره

غازي امير محمد خان ساپي

امير محمد خان ساپي د پير محمد خان په څېر د تکاب د ننني کاپيسا - پروان او په مجموع کې د ټول هېواد مشر و. نوموړي هم د غازي محمد عثمان خان سره په ټولو جگړو کې گډون کړی دی، چې د امير عبدالرحمن خان د حکومت پر مهال فرقه مشر او د سردار عبدالقدوس سره يو ځای د هزاره جات جگړې ته تللی و.

هغه مهال پر هزاره گانو ډېر ظلمونه کېدل، نو دوی هم جنگ ته ملا وتړله. کله چې امير محمد خان ساپي دغه جگړې ته د حکومت له خوا لېږل شوی و د جگړې وروسته امير محمد خان ساپي د دولت ټول هغه منصب داران ونېول، چې په ظلمونو کې يې لاس درلوده او ټوله گناه يې د حکومت د هغه ځای په منصب دارانو واچوله. هغوی يې بنديان کړل، د هزاره گانو مالونه يې ور څخه واخيستل بېرته يې هغوی ته وسپارل چې د نوموړي په دې عمل سره هزاره گان ډېر خوشحاله شول^(۱۱)

د هزاره گانو سر بېره سپهسالار غلام حيدر خان لنډي د امير محمد خان ساپي څخه مننه او ستاينه وکړه چې دوی هلته د نظامي اخلاقو څخه کار اخيستی و «۹: ۹۷۰».

^(۱۱) ډگروال غلام حيدر خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

ساپي امان الله خان ته ځواب ولېږه چې ته هم په کابل کې د پاچاهي اعلان وکړه او زه دې پوره ملاتړ کوم. په همدې وخت کې نوموړی د تکاب د ډېرو خلکو سره د سروبي په لور روان شو او د کابل لاره يې د نصر الله خان پر مخ بنده کړه او امان الله خان پاچا شو.

کله چې حبيب الله خان کلکاني د امان الله خان پر ضد جگړه کوله پير محمد خان امان الله خان ته يو ليک ولېږه او په هغې کې خپل ملاتړ د نوموړي څخه اعلان کړی و چې ته لږ مقاومت وکړه او زه در روان يم. مگر دا ليک حبيب الله خان کلکاني ته په لاس ورغې او امان الله خان له کابل څخه وتلی و او په پايله کې حبيب الله خان کلکاني پاچا شو.

کله چې له تکاب څخه سپين ږيري او مشران د مياگل صيب او د فرقه مشر محمد حسن خان په گډون د حبيب الله خان کلکاني مبارکي ته لاړل په هغه جلسه کې پاچا له مياگل صيب څخه وغوښتل، چې د پير محمد خان سپارښتنه به ورته نه کوي. په همدې ځای کې د پير محمد خان ځوی فرقه مشر محمد حسن خان ناست و خو نوموړي (پاچا) دی د څېرې له مخې نه پېژنده خو له نوم سره يې ورته بلد تيا درلوده. فرقه مشر محمد حسن خان چې ځان په خطر کې وليده له دې مجلس څخه بيرون شو او د تکاب په لور يې حرکت وکړ خو وروسته بيا بندي شو. کله چې د حبيب الله خان کلکاني پر ځای نا در شاه واک ته ورسېده بيا فرقه مشر محمد حسن خان له زندان څخه ازاد شو^(۱۰)

^(۱۰) ډگروال غلام حيدر خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

غازي محمد شاه خان ساپي

محمد شاه خان ساپي له غازي محمد عثمان خان سره د بالاحصار په جگړه کې او همدا رنگه د آسمايي په غره کې له ده سره يو ځای د انگریزانو پر وړاندې جنگيدلی دی. کله چې غازي محمد عثمان خان په آسمايي غره کې شهيد شو جنازه يې محمد شاه خان ساپي تگاب ته يوړه.

محمد شاه خان ساپي وروسته د حکومت له خوا د مير افغان لقب وگاټه. د هغه وخت د حکومت له خوا يو شمېر «دهن پر» ټوپک له انگریزانو څخه اخیستل شوي وه، چې د ده په مرسته افغانستان ته راوړل شوي و او په دې ټوپکو باندې د نوموړي نوم هم ليکل شوی و، چې تر اوسه د ده د لمسيانو سره شته دی او دا ټوپک ډېر اوږده او درانده دي، چې اوسني يو شمېر خلک يې پورته کولای هم نه شي او دې ټوپکو د «بکري» يواسطه فير کاوه.

محمد شاه خان ساپي د حکومت له خوا بيا اچې ته ولېږل شو، چې هلته ټول ازبک او ترکمن و. نوموړي له ځان سره يو شمېر تگابي يوړل، چې د ده اولاده، لمسيان او يو شمېر نور تگابي اوس هم هلته اوسېږي چې ډېر ښه ژوند لري او د ډېرو ځمکو خاوندان دي. د نمونې په توگه به د رشيد باي ځوی عبدالله خان يادونه وکړو چې په هغه سيمه کې د لويې شتمنۍ خاوند دی^(۱۲)

^(۱۲) ډکروال غلام حيدر خان د غازي محمد عثمان خان د کورنۍ غړی او د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

محمد صديق خان ساپي

محمد صديق خان ساپي د غازي محمد عثمان خان د ورور (غلام محمد خان ساپي) زوی دی، چې نوموړی د امير عبدالرحمن خان د حکومت په وخت کې د تگاب حاکم و. کله چې امير عبدالرحمن خان د نورستان د نېولو حکم وکړ، نو محمد صديق خان د پنجشير له حاکم سره يو ځای پر نورستان بريد وکړ. د نورستان د جنوبي جبهې مشری هم د نوموړي په غاړه وه. په دغه جگړه کې اولياقل خان هم د ده سره ملگری و، محمد صديق خان په دې جگړه «نورستان فتح کول» کې خپل غيرت او جرات ښکاره کړ، د ديانت او خلوص برم يې د اسلام پالو لښکرو په ليکه کې لوړ وساتلو او د اسلام په خپرولو کې يې د نورستان خلک تر اوسه احسان مند گرځولي دي، چې اکبر شورماچ دې جگړې ته داسې اشاره کړې: «کله چې اولياقل خان باندول په کوتل کې و، نو يوشمېر د باندول کافر اولياقل خان ته حاضر شول او هيله يې وکړه چې د خپل مربوط قوم سره د امير اطاعت مني او په اسلام دين مشرف کېږي په دې شرط چې نظامي او ملکي قواوې دې باندول ته داخلې نه شي.

په دې وخت کې قومندان محمد صديق خان د دوه سوه نظامي نفرو او دوه ضرب ټوپ (قاطري) د تگاب او نجراږ له مجاهدينو سره يو ځای چې د (صديق خان) تر قومندانۍ لاندې و، له نورو قواو سره يو ځای شول او د جمادي ثاني د مياشتې په ۱۷ مه باندې ډېره واوره اورېده او لارې بندې شولې، چې د لښکر سر د يخنی ويره پيدا شوه، خو قومندان محمد صديق خان خپل مورال له لاسه ور نه کړ او د خپل لښکر او له توپخانې سره يو ځای د باندول کوتل سر ته وختل.

په دې ځای کې د باندول ۷ تنه کافر د محمد غلام فرغجاني په ښښه محمد صديق

عبدالغفور خان ساپي

عبدالغفور خان د محمد شاه خان ساپي ځوی، نوموړی یو لوی خان هغه مهال یې د شمالي په کوهدامن کې ډېرې ځمکې درلودې او د حبیب الله خان کلکاني نژدې ملگری و.

حبیب الله خان کلکاني د امان الله خان د حکومت د رانسکورېدو په هدف متې را ونغښتې او په پای کې د امان الله خان پر ځای پاچا شو. د نوموړي له خوا عبدالغفور خان ساپي د کورنیو چارو وزیر وټاکل شو، ځکه چې له ډېر پخوانه دواړه سره ملگری و، خو د وخت په تېرېدو حبیب الله خان کلکانی پر عبدالغفور خان بد گومانه شو ځکه د عبدالغفور خان تره (پیرمحمد خان ساپي) یو لیک امان الله خان ته هغه مهال استولی وه چې د کابل په شمال کې د دواړو تر منځ جگړه روانه وه چې په دې اړه مو مخکې اشاره وکړه.

لږ موده وروسته د عبدالغفور خان د تره زامنو د حبیب الله خان کلکاني د واکمنۍ پر ضد حرکات تر سره کړل او مخ پر کابل یې برید وکړ. په همدې شپه د پاچا له خوا عبدالغفور خان ژوندی په شاه کې واچول شو. کله چې نادر خان واک ته ورسېده بیا د نوموړي د کورنۍ د غړو له خوا د عبدالغفور خان مړی را وویستل شو چې ۱۷ ورځې پرې تېرې شوې وې^(۱۳)

^(۱۳) انجنیر نور احمد حیدر ساپي، د غازي محمد عثمان د کورنۍ غړی.

خان ته راغلل او د طبيې کلمې په ويلو سره مسلمانان شول او د حکومت په اطاعت راضي شول. دغه کسانو د محمد صديق خان څخه غوښتل چې لښکرې دې باندول ته داخلي نه شي، مگر نوموړي خپلې قواوې باندول ته داخلي کړې او د لښکر څخه ۵۰ تنه د هوا د یخنی له امله مړه شول، په باندول کې جنگ شروع شو او کافر ټول د غرونو خوا ته په شا شول او کلا کفار کې هغه کسان وچې تښتیدلی نه شول. کلا ته یې اور واچوه او د نظامي لښکر نه دوه کسه مړه دوه زخمیان او د ملکي لښکر نه ۷ کسه زخمیان شول.

د باندول، انیش او موم چې د دوی شمېر څلور سوه کورنیو ته رسېده د لښکرو ولکې ته راغلل او فراري خلک په کراچ کې ځای پر ځای شول. له دې سره جوخت اولیاقل خان د قومندان محمد صديق خان پسې ورغی او زرگونه ملکي مجاهدین له محمد صديق خان سره یو ځای شول. د نوموړي قومندان په مقابل کې ټول کافر مات شول او هغه کافر چې په نیلاب کې ټول شوي و هغو یې د نیلاب د اوسیدونکو سره یو ځای کولم خوا ته په شا کړل.

قومندان محمد صديق خان چې په نیلاب کې کوم مالونه تر لاسه کړي و د هغوی د ساتنې له پاره یې اولیاقل خان د یو توپ او ۱۶۰ پیاده نظامي عسکرو او دوه سوه ملکي عسکرو سره یو ځای پرېښوده او خپله د یو توپ او څو نفرو سره د کافرو پسې کولم خوا ته لاړ چې درجب په پنځمه د کافرو او د دوی تر منځ سخته جگړه ونښته او د اسلامي لښکر څخه ۱۲۰ تنه شهیدان شول او د جگړې په پای کې کافرو ماته وخوړه «۷:؟»

وژل شو کسانو او آسونو د وينو بد بوی زما په مغزو بد لگیده، په دې جگړه کې لقيان د لويې ماتې سره مخ شول.

کله چې نادر خان خبرېږي، چې فرقه مشر محمد حسن خان يواځې د لقيانو جگړې ته تللی دی، نو وزير شاه محمود ته ډېر په قهر شو او فرقه مشر محمد حسن خان پسې يې ولېږه، ځکه د دوی له جگړې نه يوه ورځ مخکې د شاه محمود يوه لېوا عسکر لقيانو له مينځه وړي و. شاه محمود چې له نوي پوځ سره له کابل نه ځي، په توپونو د لقيانو سنگرونه ولي. بلاخره محمد حسن خان خپله سپينه پکړۍ د ټوپک په ميل وټومبله او باد ډېره اوچته کړه هغوی (شاه محمود) کسان پوه شول چې دا زموږ ملگري دي.

فرقه مشر محمد حسن خان له خپلو ملگرو سره يو ځای د لقيانو لښکرې تر هغې پسې واخيستې تر څو يې چې بېرته د آمو د سيند پورې غاړې ټيل وهلې. کوم مالونه چې د لقيانو څخه په جگړه کې دوی نيولي و، شاه محمد غوښتل چې ځانته يې ولجه کړي، مگر محمد حسن خان دا مالونه د مزار خلکو ته وسپارل، چې د مزار خلک د نوموړي په دې کار ډېر خوشحاله شول او په هر ځای کې به يې د ده ستاينه کوله او ده پسې به يې سندرې ويلې. د يوې مسرې متن يې په پښتو کې داسې دی «شابس او رحمت دې وي د ساپي په هسې ځوان» او د تگاب د خلکو ستاينه به يې کوله.

کله چې شاه محمود او فرقه مشر د مزار د خلکو د مالونو په سر يو دبل مخالف شول، نو شاه محمود د ده پر ضد غلط راپورونه نادر خان ته ورکول چې نادر خان محمد حسن خان وغوښت، ده داسې گومان کاوه چې مکافات به ورکړي، خو هغه ته شاه محمود ويلي و، چې ده په مزار کې علم برداري وکړه او د پاچاهي خيال لري، د ده

چاره مشکله ده.

نادر خان محمد حسن خان ته وويل چې ځينې د ټوپکو د ټولولو خيال لري، ډېر بد سلوک يې هم ور سره وکړ. البته تر دې خبرو مخکې کله چې محمد حسن خان د لقيانو د جگړې څخه بريالی راستون شو، نو نادر خان ورته کابل کې ځمکه او يوه رتبه د جنرالۍ د مکافاتو په ډول ورکړه. نادر خان ته د خبرو پر مهال محمد حسن خان هيڅ هم ونه ويل ځکه چې په همدې وخت کې نادر خان څوکسه په خپله کوټه کې کې وژلي و. نوموړی له دغه مجلس څخه بيرون شو، وزير (صدر اعظم) محمد هاشم خان ته لاړ چې هلته د مزار والي هم ناست و، والي د روغې نه وروسته محمد حسن خان په غېږه کې ونېوه او ډېر انسانيت يې ور سره وکړ.

وزير محمد هاشم ته د مزار والي گل محمد خان د فرقه مشر محمد حسن خان په اړه داسې وويل: دا هغه ځوان دی چې د ده په توره د مزار خلک د لقيانو څخه خلاصون ومونده.

بيا وزير (صدر اعظم) وويل: دا خو موږ ته واجب القتل را پېژندل شوی دی. چې وزير له ځان سره نادر خان ته يوږ، نادر خان ور څخه ډېره بښنه وغوښته، خو د فرقه مشر صيب د نادر خان دا سلوک خوښ نه شو. وروسته تگاب ته لاړ نور يې کابل ته د راتلو څخه ډډه وکړه. نادر خان چې به کله وغوښت، ده به د ناروغۍ بهانه کوله هغه له کابل نه ځينې ډاکټران راولېږل، خو نوموړی هيڅ د ډاکټرانو سره بښه سلوک ونه کړ.

گران لوستونکي کولای شي د لقيانو او نادر خان تر منځ چې کومې جگړې شوې دي ځينې کتابونو ته مراجعه وکړي او د دغې جگړې په اړه ډېر معلومات تر لاسه کړي او په خپله قضاوت وکړي.

د فرقه مشر محمد حسن خان او انور خان بندي کېدل

څرنګه چې محمد حسن خان له کابل سره خپلې اړیکې پرې کړې، خو د نادر خان له خوا څو ځلې کابل ته وغوښتل شو، مګر دې حاضر نه شو. بلاخره نادر خان یوه قوه د والي اسمعیل خان وردګ په مشرۍ د ده د نېولو له پاره تګاب ته ولېږله تر څو محمد حسن خان ونیسي او په زور زیاتي یې کابل ته یوسي.

والي اسمعیل خان وردګ د تګاب د ولسوالۍ تر څنګ د تګاب یو شمېر مشرانو سره یوه غونډه وکړه. والي د دغو مشرانو څخه د محمد حسن خان په نېولو کې مرسته وغوښتله او ځینې کسانو له والي سره ژمنه وکړه، چې مور به یې په ډېره اسانۍ تاسو ته ونیسو.

کله چې محمد حسن خان له دې پلان څخه خبر شو په ډېر قهر سره یې، ولسوالۍ محاصره کړه او والي ته یې خبر ورکړ، که تر مازیګر پورې له تګاب څخه ونه وتلې زه به در سره سخته جګړه پیل کړم. بیا همغه و چې والي اسمعیل خان له تګاب څخه ووت. وروسته بیا د یو شمېر کسانو په ټینګار محمد حسن خان د میاګل صیب سره یو ځای نادر خان ته ورغی، هغه ښکاره د دوی عزت وکړ، مګر په پټه یې نظر بند کړ، تګاب ته یې د ورتګ اجازه ور نکړه او له ځان سره یې ستون کړ، کله چې نادر خان د ښونځي د یو شاګرد له خوا ووژل شو نو محمد حسن خان تګاب ته لاړ.

د محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال محمد حسن خان خبر نه و، چې د نوموړي مشر زوی (محمد انور خان) د یو شمېر کسانو سره د لویو لارو په سر کونو باندې نظامي حرکات کوي. محمد حسن خان ته وزیر محمد هاشم خان وویل: ستا مشر زوی زموږ پر ضد عملیات کوي. محمد حسن خان خپل زوی (محمد انور خان) ته د دې موضوع

په اړه یو لیک واستوه په ځواب کې محمد انور لیکلي و: پلاره ما خپل نوم پخپل بیل لیکلی دی او هره ورځ خپل کار کوم مګر تا ته چا غلط خبر در کړی دی. محمد حسن خان د انور خان لیک وزیر (صدر اعظم) ته یوږ هغه وویل: ستا ځوی چې هر څه غواړي زه یې ورته ورکوم، خو زه د هغه په اړه سم راپورونه لرم.

والي اسمعیل خان وردګ د وزیر (صدر اعظم) په امر تګاب ته لاړ او د ده یوه خور د محمد حسن په کورنۍ کې واده شوې وه. والي اسمعیل خان په چل او فریب سره د خوره یې په نوم کابل ته یوږ او هلته یې بندي کړ.

محمد انور خان چې کله حکومت نېوه، نو ده ته د تګاب حاکم میلمستیا کړې وه، ځکه له ده (انور خان) سره هم درې سوه ملګري و، د میلمستیا په شپه د پروان د اښیې قومندان هم راغلی و. محمد انور خان چې کله سهار له خوبه پاڅېږي (۵۰) عسکر ورته له توپکو سره ولاړ دي او په دې چل یې ونېوه او ۱۸ منه غراب یې ورته په غاړه کې واچوه. نوموړی دومره پیاوړی ځوان و چې (۱۸) منه غراب سره موټر ته خپله ور وخوت او د کابل په زندان کې یې اوه (۷) کاله تېر کړل.

د ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال محمد حسن خان داسې بندي شو، چې وزیر (صدر اعظم) ورته خبر ولېږه، محمد حسن خان چې کله صدرات ته ځي، صدر اعظم نشته دی او د دولت منصبدارانو یو پلان جوړ کړی و، چې صدر اعظم صیب ولایت ته تللی او ته یې غوښتی یې، کله چې ولایت ته ځي هلته ورته وایي چې صدر اعظم صیب د زندان سیمې ته تللی دی. محمد حسن خان چې د زندان سیمې ته ځي نظامي درویشي یې په تن کې وه او یوه مضره تفانچه یې په غاړه وه. د محبس امنیتي قطعې ورته رسم تعظیم وکړ او وروسته د رسم تعظیم څخه یو وظیفه دار عسکر ورته وایي

راځه چې د صدر اعظم صيب خونې ته دې يوسم. کله چې هغه (محمد حسن خان) کوټې ته ورننوت عسکرو ورپسې دروازه کلکه کړه چې (۷) کاله د زندان ترخې شپې يې تېرې کړې، له ده سره د کابل په زندان کې د وخت مشهور زندانيان لکه ملک ميرزمان خان د خپلې کورنۍ سره او ملک قيس د خوگياڼيو مشر هم د ده سره بنديان و.

قاضي محمد نوروز خان: نوموړی د فرقه مشر محمد حسن خان مشر ورور، چې د غازي امان الله خان د استقلال په جگړه کې د اخوندزاده ملاصيب او يو شمېر نورو تکابيانو سره يې د هېواد په ختيځه جبهه کې گډون کړی دی.

نوموړي ټول عمر په قضا کې تېر کړی و او په دې اړه يې دوه مهم کتابونه ليکلي چې تر دې دمه چاپ شوي نه دي او د يو اثر نوم يې (گلچين نوروز) دی^(۱۴)

^(۱۴) ډکروال غلام حيدر خان (د محمد حسن خان زوی) او د کابل د حربې ښونځي پخوانی استاد.

د محمد حسن خان ساپي زامن

مخکې يادونه وشوه، چې د محمد حسن خان مشر زوی محمد انور خان د ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال يوه ډله د نفرو درلوده، چې په لويو لارو کې يې نظامي حرکات کول. والي اسمعيل خان وردگ د صدر اعظم محمد هاشم په امر ونېوه او د کابل (چهلستون) په زندان کې بندي شو.

د نوموړي بل زوی عبدالروف خان ساپي د محمد ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال د غور په کشک کې د امنيه قومندان په توگه دنده ترسره کوله. د يو راويت له مخې عبدالروف خان د داود خان د هغه فرمان په اساس چې د کابل او کندهار په لويه لاره د غلو ډله که هر چا ونېوله نو د مکافاتو خاوند به شي.

عبدالروف خان د خپلو (۷) کسانو سره د غلو د ډلې پسې شو، شپږ مياشتې يې د غلو سره په ملگرتيا تېرې کړې او يوه ورځ يې د غلو مشر په خپله لونگي لاس تړلی کابل ته راوړ. د سردار داود خان له خوا ورته دوه ترفيع ورکړل شوې او نقدې مکافات يې هم ورکړل او نوموړي له داود خان څخه وغوښتل چې پلار او ورور يې له زندان څخه ازاد شي.

په کومه ورځ چې سردار محمد داود خان له زندان څخه محمد حسن خان او انور خان ازاد کړل، په همدې ورځ عبدالروف خان هم تکاب ته روان شو، چې د لارې په اوږدو کې د ډېرې خوشحالي نه زړه ودرېده. په همدې ورځ محمد حسن خان او انور خان هم تکاب ته روان دی چې د کاپيسا د صيادو په سيمه کې د يو تکابي جنازه يې ولېده، چې کله له دوی څخه مخکې شي او کله ورورسته، خو دوی پوه نه شول چې د

پيل شو، ده په کې پوره ونډه واخيسته بيا پېښور ته مهاجر شو. نوموړي د جهاد پر مهال د پير صيب او د صبغت الله مجددي په تنظيمونو کې کار کاوه، کله چې جهاد بريالی شو بيا امريکا ته لاړ چې تر اوسه پورې ژوندی دی او په امريکا کې اوسېږي^(۱۵).
غلام حيدر خان ساپي: غلام حيدر خان ساپي د ژوند ډېره برخه د خپل پلار (فرقه مشر محمد حسن) په څېر په نظامي برخه کې تېره کړې ده. نوموړی په ۱۳۴۶ هـ ش کې د کابل د حربي ښونځي څخه فارغ شو او ډېر کلونه يې په اردو کې په بيلابيلو برخو کې په رسمي توگه دنده تر سره کړه او ۱۷ کاله يې په حربي ښونځي کې د استاد په توگه تېر کړل.

نوموړی د حامد کرزي د واک پر مهال (۱۳۸۳ هـ ش) د ډگروالی په رتبه تقاعد شو، چې اوسمهال د کابل په چهاراهي قمبر په فاميليو کې اوسېږي. د نوموړي زوی (ډاکټر ايوب ساپي) اوسمهال يو لوی بستريز روغتون د غازي عثمان په نوم هم په ياده سيمه کې جوړ کړی دی.

ډگروال حيدر خان ساپي فرهنگي شخصيت هم دی د تگاب او اله سای په مجموع کې د کاپيسا د خلکو په غونډو او پروگرامونو کې د يو مشر په توگه برخه اخلي. نوموړی ليکنې هم کوي او ډېرې تاريخي ژباړې هم لري چې تر اوسه د چاپ ډگر ته نه دي راوتلي.

(۱۵) ډگروال غلام حيدر خان (د محمد حسن خان زوی) او د کابل د حربي ښونځي پخوانی استاد.

عبدالروف خان جنازه ده.

مازيگر مهال محمد حسن خان او محمد انور خان خپل کلي ته ورسېدل، چې يو څو شپې وروسته د عبدالروف خان جنازه هم ورسېده. کله چې سردار محمد داود خان د عبدالروف خان له مرگ ځنې خبر شو ډېر خفه شو او پنځوس زره افغانی د نوموړي کورنۍ ته ولېږلې. د عبدالروف خان د کورنۍ غړي بيا وايي چې نوموړي ته په قندهار کې د حکومتي کسانو له خوا زهر ورکړل شوي و.

مولوي محمد اسمعيل خان:

مولوي محمد اسمعيل د فرقه مشر محمد حسن خان درېيم زوی دی، چې په شيراغا باندې مشهور و. نوموړي په ديني برخه کې زده کړې په تگاب کې د قاضي صيب جانان په مدرسه کې تر سره کړې وې. نوموړی د نیکو اخلاقو څښتن و او د همدې له امله د خپل پلار فرقه مشر محمد حسن خان د باور له مخې د کورنۍ د مشر توب دنده ورکړل شوې وه. ده هم د خپلې کورنۍ د نورو غړو په څېر په خپله سيمه کې د خپل ولس له پاره ځانگړې خدمتونه کړي دي. په ۱۳۶۴ هـ ش کې په تگاب کې د سياسي او نظامي ډلو تر منځ په پټه وژنې روانې وې، چې مولوي محمد اسمعيل هم په خپله سيمه کې د ځينو کسانو له خوا په شهادت ورسیده.

وکیل اسدالله خان ساپي: وکیل اسد الله خان د محمد حسن خان زوی، چې د ژوند ډېره دوره يې په وکالت او د خپلو خلکو په مشرۍ کې تېره شوې ده. نوموړی د تگاب د خلکو وکیل او د سردار محمد داود خان د کودتانه وروسته شورا منحل شوه، دی په خپل کور کې اوسېده کله چې د شوروي سور پوځ پر وړاندې جهاد (سپېڅلې جگړه)

ماخذونه

- ۱ - حبیبی، عبدالحی. (۱۳۸۵ هـ ش). د افغانستان لنډ تاریخ. پېښور: دانش خپرندویه ټولنه.
- ۲ - ځلمی، محمد ولی. (۱۳۶۸ هـ ش). زموږ غازیان. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمۍ.
- ۳ - رښتیا، سید قاسم. (۱۳۷۷ هـ ش). افغانستان در قرن نژده (۱۹). کابل: میوند خپرندویه ټولنه.
- ۴ - ساپی، عبدالملک. (۱۳۷۹ هـ ش). د ساپیانو د پېژندنې تاریخ. کابل: د افغانستان علومو اکاډمۍ.
- ۵ - ساپی، عبدالملک. (۱۳۵۸ هـ ش). صفا ورځپاڼه (لومړۍ گڼه). کابل.
- ۶ - ساپی، طاهر. (۱۳۸۵ هـ ش). رڼا مجله (لومړۍ گڼه). ننگرهار.
- ۷ - شورماچ، اکبر. (؟). نورستان در گسترده تاریخ. کابل: میوند خپرندویه ټولنه.
- ۸ - عطایي، محمد ابراهیم. (۱۳۸۰ هـ ش). د افغانستان پر معاصر تاریخ لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه.
- ۹ - غبار، میر غلام محمد. (۱۳۴۴ هـ ش). افغانستان در مسیر تاریخ. کابل: مرکز نشراتي انقلاب.
- ۱۰ - قاضي، عطا والله. (۲۰۰۴ م). د پښتنو تاریخ. پېښور: یونیورسټي بک ایجنسي.
- ۱۱ - کاتب، فیض محمد. (۱۳۳۴ هـ ش). سراج التواریخ. کابل: دارالسلطنه.
- ۱۲ - همکار، ملاگل. (۱۹۹۴ م). وحدت ورځپاڼه (دویمه گڼه). پېښور.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**